

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

СЛОЗАНСЬКА ГАННА ІВАНІВНА

УДК 378:37.091.12:36-051]:352(1-37)

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ
У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ**

13.00.05 – соціальна педагогіка
(231 – соціальна робота)

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Тернопіль – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Поліщук Віра Аркадіївна,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Алексєєнко Тетяна Федорівна,
Інститут проблем виховання,
Національна академія педагогічних наук України, завідувач лабораторії соціальної педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
Козубовська Ірина Василівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»,
завідувач кафедри педагогіки та педагогіки вищої школи;

доктор педагогічних наук, професор
Коляда Наталія Миколаївна,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
проректор з інноваційних досліджень та європейської інтеграції.

Захист відбудеться «20» червня 2019 року об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.03 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розіслано 20 травня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Мешко Г. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Реформа децентралізації влади, що відбувається в Україні, передбачає внесення змін в адміністративно-територіальний устрій країни (визначення нової територіальної основи організації влади – об'єднаної територіальної громади (ТГ)) і передачу повноважень, бюджетів, ресурсів, відповідальності з державного рівня на місцевий. Вирішення значної частини соціальних питань, зокрема соціального захисту населення, згідно з чинним законодавством покладено на ТГ. Це є особливо актуальним у сучасних умовах, адже в Україні щорічно зростає кількість осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО). За даними видання Bloomberg, станом на 2017 р. Україна посіла 7 місце в міжнародному рейтингу найбідніших країн світу; 107 – за рівнем процвітання (дані The Legatum Prosperity Index). Понад 58 % громадян країни перебувають за межею бідності (витрачають на прожиття менше ніж 5 доларів США в день (дані ООН); 9,9 % становить безробіття серед осіб працездатного віку. У 2018 р., порівняно з 2015 р., на 10 % знизилися доходи працюючих, до 91 % зросла недовіра до офіційної влади. Держава намагається частково виправити ситуацію через підвищення мінімальної заробітної плати, надання пільг, субсидій та ін. Проте ці заходи спрямовані на підтримку найбідніших верств населення, тоді як середній клас залишається поза увагою.

Передача повноважень «з центру на місця» дасть змогу розширити можливості органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту, покращити якість життя населення, забезпечити доступність соціальних послуг, збільшити їх обсяг для осіб/сімей, які перебувають у СЖО. Цей процес також вимагає реформування інститутів державного управління соціальної сфери, побудови належної ієрархічної системи соціального захисту населення через створення відповідних структурних підрозділів у виконавчому органі ТГ і впровадження посад фахівців із соціальної роботи та вирішення низки пов'язаних з цим проблем. Серед останніх основними є: розроблення і затвердження відповідної нормативно-правової бази; реструктуризація діяльності чинних соціальних служб; підготовка кваліфікованих фахівців до роботи у ТГ.

У створенні законодавчого підґрунтя для надання соціальних послуг на локальному рівні певні кроки вже зроблено. Зокрема, Парламент країни ухвалив Закони України «Про соціальні послуги», «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Концепцію реформування системи соціальних послуг», «Стратегію подолання бідності», «Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 р.», «Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020», «Національну стратегію у сфері прав людини», «Стратегію реформування системи надання соціальних послуг до 2022 р.» і плани заходів щодо її реалізації, відповідно до яких прийнято 15 державних стандартів соціальних послуг і низку документів, що регулюють процес надання соціальних послуг у ТГ.

Подальшого вирішення потребує розроблення та впровадження дієвих моделей соціальної роботи і механізмів надання соціальних послуг на

локальному рівні, ефективної системи підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти (ЗВО) до роботи у ТГ.

На побудові нової парадигми соціальної роботи як сфери надання соціальних послуг різним категоріям клієнтів залежно від їх потреб наголошують у численних публікаціях вітчизняні (Т. Алексеєнко, К. Дубич, З. Кияниця, І. Козубовська, Н. Коляда, І. Лисенко, Л. Романовська, В. Савіцька й ін.) і зарубіжні (Дж. Бопп, М. Бопп, Д. Дастін, К. Лаєнс, М. Пейн, М. Ромм, П. Тейлор, Дж. Фук, Г. Чейнен та ін.) науковці. На переосмисленні основних підходів до розуміння соціальної роботи як професійної діяльності, її теоретичних концепцій акцентують у своїх монографіях, дисертаціях, наукових працях А. Капська, М. Лукашевич, І. Мигович, Ж. Петрочко, А. Рижанова, Л. Тюття та ін.; визначення професіоналізму в соціальній роботі – Р. Вайнола, Г. Лактіонова, Д. Лиховід, І. Трубавіна, І. Пеша й ін.; професійної підготовки майбутніх соціальних працівників – О. Карпенко, Л. Міщик, І. Мельничук, В. Поліщук, С. Харченко й ін. Питання роботи в громаді як напряму професійної діяльності соціального працівника актуалізують у своїх працях українські (О. Безпалько, І. Зверева, К. Іващенко, Т. Петренко, Т. Семігіна та ін.) і зарубіжні (Г. Брагер, А. Гілчріст, М. Майо, М. Рамм, А. Твелветріз, Д. Томас та ін.) дослідники. Поряд з цим залишаються мало розробленими моделі організації соціальної роботи на локальному рівні, механізми надання соціальних послуг у громаді, які є основою для побудови дієвої системи соціального захисту населення з урахуванням специфіки кожної конкретної ТГ і потреб споживачів. Недостатньо вивченими є особливості роботи соціальних працівників на локальному рівні.

Аналіз результатів наукових досліджень з теорії і практики соціальної роботи свідчить, що проблема підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ у ЗВО також не була предметом спеціального дослідження. Актуальність означеної проблеми значною мірою посилюється виявленими суперечностями між:

- потребою суспільства в розробленні ефективно діючої системи соціального захисту населення та відсутністю цілісної концепції, моделей її реалізації, технологічного та програмного забезпечення;

- декларуванням ролі ТГ у вирішенні соціальних проблем, наданні соціальних послуг кваліфікованими соціальними працівниками та відсутністю розроблених концептуально-методологічних засад, науково обґрунтованих механізмів діяльності відповідних фахівців;

- світовими тенденціями нагромадження знань з організації соціальної роботи та діяльності соціальних працівників у громаді й відсутністю вітчизняних моделей соціальної роботи у ТГ і механізмів їх реалізації;

- викликами сучасного суспільства щодо надання соціальних послуг на локальному рівні та недостатнім рівнем готовності соціальних працівників до роботи у ТГ;

– об’єктивною потребою підготовки висококваліфікованих, компетентних фахівців із соціальної роботи у ТГ і відсутністю у закладах вищої освіти системи такої підготовки.

Актуальність, недостатній рівень розробленості означеної проблеми в теорії і практиці соціальної роботи, необхідність систематизації накопиченого емпіричного та навчально-методичного матеріалу в цій сфері, наявність виявлених суперечностей та необхідність їх усунення зумовили вибір теми дослідження **«Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах».**

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за напрямом «Теоретичні і методичні основи професійної підготовки фахівців з соціальної сфери» (державний реєстраційний номер 0114U003074), затверджено вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 9 від 27. 02. 2018 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 3 від 29. 05. 2018 р.).

Об’єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні, розробці й експериментальній перевірці дієвості системи підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти до роботи у територіальних громадах.

Відповідно до поставленої мети сформульовано основні взаємопов’язані завдання:

1. Здійснити історико-гносеологічний аналіз проблеми організації соціальної роботи у територіальних громадах для визначення й уточнення основних понять дослідження.

2. Проаналізувати теорії, моделі та методи соціальної роботи в громаді та схарактеризувати механізми їх застосування у сучасних умовах в Україні.

3. Розробити модель професійної діяльності та модель особистості фахівця з соціальної роботи у територіальних громадах (адміністратора та практика), обґрунтувати компетентнісну модель їх підготовки у закладах вищої освіти.

4. Дослідити сучасний стан і зміст підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах.

5. Схарактеризувати структуру та визначити організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах.

6. Розробити й апробувати систему підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах і здійснити перевірку її

ефективності.

Провідною ідеєю дослідження є розуміння того, що професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах має цілеспрямований, системний, ступеневий характер, реалізується як компонент системи підготовки відповідних фахівців у ЗВО, базується на моделі професійної діяльності фахівця з соціальної роботи в громаді та моделі його особистості, змістово-методологічних засадах (теоріях, моделях, методах) соціальної роботи у ТГ і передбачає формування середнього та високого рівня готовності до означеного виду діяльності.

Концепція дослідження. Інституалізація соціальної роботи на локальному рівні як практичної сфери діяльності з надання різних соціальних послуг населенню зумовлює потребу в підготовці конкурентоздатних соціальних працівників, готових до роботи у нових умовах. Упровадження системи підготовки відповідних фахівців, спроектованої на основі моделі професійної діяльності фахівця з соціальної роботи в громаді та моделі його особистості, у зміст вищої соціальної освіти сприяє формуванню у майбутніх соціальних працівників готовності до роботи у ТГ в умовах організації, адміністрування та надання соціальних послуг на локальному рівні.

Концепція містить *три взаємопов'язаних концепти*, що сприяють реалізації провідної ідеї дослідження, зокрема:

теоретичний – визначає систему наукових ідей, концепцій, положень, категорій і дефініцій, без яких неможливе розуміння суті досліджуваної проблеми й які покладено в основу підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО до роботи у ТГ. Це ідеї про визначення та розуміння соціальної роботи в громаді, природу її походження, теорії, моделі її реалізації, специфіку роботи соціальних працівників на локальному рівні, закономірності й умови формування особистості майбутнього фахівця, стимулювання його до професійного зростання, розвитку та саморозвитку; положення щодо вдосконалення освітнього процесу у ЗВО, професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи;

методологічний – забезпечує розуміння того, що професійна підготовка майбутніх соціальних працівників у ЗВО до роботи у ТГ характеризується як багатофакторний, інваріантний, спеціальноорганізований динамічний інноваційний процес, що ґрунтується на інтеграції філософсько-методологічних засад, численних наукових теорій (психологічних, соціологічних, педагогічних), загальнонаукових (системний, діяльнісний, компетентнісний, аксіологічний, акмеологічний, культурологічний) і студентоцентрованого підходів, принципів, фундаментальних положень соціального та гуманітарного знання з урахуванням особливостей соціальної роботи як науки й професійної діяльності, вимог до реалізації професійних функцій і завдань фахівців із соціальної роботи та системи підготовки майбутніх соціальних працівників, адаптованої до реальних умов;

технологічний – передбачає розробку та впровадження системи підготовки соціальних працівників до роботи у ТГ, що базується на аналізі суті й особливостей

соціальної роботи у ТГ, моделей професійної діяльності фахівця і його особистості, компетентнісної моделі професійної підготовки, організаційно-педагогічних умов формування готовності майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ. Забезпечує розробку та реалізацію плану заходів з імплементації змістово-технологічного і навчально-методичного забезпечення на першому (збагачення змісту навчальних дисциплін тематикою, завданнями, проектами, що стосуються соціальної роботи у ТГ; введення авторських навчальних курсів; організація практичної, науково-дослідної, виховної, самоосвітньої роботи й ін.) та другому (апробація освітньо-професійної програми «Соціальне адміністрування в громаді») рівнях вищої освіти для підготовки соціальних працівників, готових до роботи у ТГ.

Окреслені концепти стали підґрунтям для формування **гіпотези** про те, що професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ: буде ефективною за умови впровадження в освітній процес ЗВО теоретично обґрунтованої, розробленої й експериментально перевіреної системи підготовки, спроектованої на основі моделі професійної діяльності фахівця з соціальної роботи у ТГ і моделі його особистості; інтегрує наукові підходи, принципи, організаційно-педагогічні умови та передбачає ступеневе підвищення рівня готовності майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ через реалізацію студентоцентрованого підходу.

Загальна гіпотеза конкретизована у *часткових припущеннях*, згідно з якими підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ можлива, якщо:

- система підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ зорієнтована на забезпечення цілеспрямованого впливу на особистість майбутнього фахівця, його ціннісну, світоглядну, когнітивно-діяльнісну сфери, стимулювання до саморозвитку й самоорганізації;

- спроектувати систему підготовки соціальних працівників до роботи у ТГ на основі моделі професійної діяльності фахівця з соціальної роботи в громаді та моделі його особистості, що забезпечить цілісність, неперервність означеного процесу на освітніх рівнях бакалавр і магістр у процесі особистісного та професійного становлення майбутнього фахівця;

- розробити змістово-технологічне і навчально-методичне забезпечення системи підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ, що відображає мету, завдання, наукові підходи, принципи підготовки, забезпечує формування структурних компонентів відповідної готовності через імплементацію у всіх видах діяльності на різних ступенях вищої освіти традиційних та інноваційних форм, методів і засобів навчання;

- забезпечити реалізацію у ЗВО організаційно-педагогічних умов формування готовності майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ відповідно до потреб й інтересів суспільства, ринку праці, споживачів послуг з метою духовно-ціннісного, соціального, особистісно-професійного, креативно-творчого становлення особистості майбутнього фахівця для ефективного здійснення професійної діяльності у ТГ.

Методологічну основу дослідження становлять: теорія пізнання і діалектична теорія, що забезпечили можливість дослідити генезу розвитку соціальної роботи у ТГ за кордоном і в Україні; обґрунтована теорія дала змогу класифікувати та визначити необхідність застосування теорій соціальної роботи у практиці, розробити концептуальні моделі соціальної роботи у ТГ, виокремити основні та додаткові методи роботи соціального працівника; теорія систем – спроектувати моделі професійної діяльності фахівця з соціальної роботи у ТГ і його особистості; принципи взаємозв'язку явищ і процесів у суспільстві, науці й освіті – розробити систему підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ; психолого-педагогічні теорії розвитку й саморозвитку особистісно-професійних якостей фахівця, загальнонаукові підходи (системний, діяльнісний, компетентнісний, аксіологічний, акмеологічний, культурологічний), загальнофілософські положення єдності теорії та практики, загального і часткового, принципи цілісності, наступності, логічності, соціальної зумовленості, гуманізації, загальнодидактичності і специфічності – змоделювати процес підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО до роботи у ТГ.

Теоретичною основою дослідження є наукові праці з філософії, історії, соціальної політики, економіки, юриспруденції, державного управління, соціології, педагогіки, психології, соціальної роботи, в яких висвітлено: методологію наукових досліджень (В. Андрущенко, О. Клименюк, І. Зязюн, В. Кремень та ін.); теорії моделювання освітніх систем (В. Биков, В. Докучаєва, Б. Гершунский, В. Штофф та ін.); організації освітнього процесу у ЗВО (В. Кравець, Г. Мешко, Г. Терещук, В. Чайка й ін.); філософські основи (В. Бех, М. Лукашевич, І. Мигович, В. Полтавець та ін.) та теоретичні концепції соціальної роботи (І. Зверева, А. Капська, Г. Лактіонова, Л. Тюпля та ін.); зміст підготовки соціальних працівників (Н. Олексюк, Л. Романовська, І. Парфанович, Л. Петришин, В. Поліщук, І. Трубавіна й ін.); концепції розвитку системи соціальних послуг (Я. Бєлевцова, К. Дубич, В. Литвиненко, Г. Чміленко й ін.) і теоретичні основи, технології та методи роботи соціальних працівників у громаді (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Козубовська, Н. Коляда, Т. Семигіна та ін.).

Для вирішення поставлених у дослідженні завдань і перевірки гіпотези використано **методи: теоретичні** (системний, проблемно-цільовий, нормативно-порівняльний аналіз джерел; контент-аналіз документації, освітніх програм, навчальних планів, змісту програм навчальних дисциплін; скринінг Інтернет-сайтів ЗВО, що здійснюють підготовку майбутніх соціальних працівників; систематизація, узагальнення, порівняння і зіставлення різних поглядів на аспекти досліджуваної проблеми; аналіз теорії і практики, досвіду діяльності ЗВО, моделювання для розробки та теоретичного обґрунтування системи підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ, її змістово-технологічного і навчально-методичного забезпечення); **емпіричні:** кількісні (анкетування, опитування, тестування), якісні (бесіда, структуроване інтерв'ю, експертна оцінка, фокус-група, щоденники й чеклісти), обсерваційні (стандартизоване спостереження, самооцінка, моніторинг) для визначення рівня

готовності майбутніх соціальних працівників у ЗВО до роботи у ТГ; перевірки ефективності змістово-технологічного та навчально-методичного забезпечення теоретично обґрунтованої системи підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ); *статистичні* (статистична обробка кількісних (SPSS 7.0) й якісних (MaxQDA) даних, графічне відображення результатів дослідно-експериментального дослідження, критерій Пірсона – для підтвердження нульової гіпотези).

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальну роботу виконано на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Дрогобицького національного університету імені Івана Франка, Київського університету імені Бориса Грінченка, Національного університету «Кієво-Могилянська академія», Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Хмельницького національного університету, Тернопільського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді. У дослідженні взяли участь 553 здобувачі першого та другого рівнів вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота», 57 працівників соціальних служб, установ та організацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

– *науково обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено* систему підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ, яка охоплює три взаємопов'язані блоки: концептуально-цільовий (мета, завдання, наукові підходи, принципи, суб'єкти й об'єкти як безпосередні учасники процесу професійної підготовки); структурно-змістовий (модель професійної діяльності та модель особистості фахівця з соціальної роботи у ТГ, компетентнісна модель підготовки, структурні компоненти готовності (мотиваційний, компетентнісний та особистісно-рефлексивний); процесуальний (логіка процесу підготовки майбутніх фахівців до роботи у ТГ, змістово-технологічне та навчально-методичне забезпечення, організаційно-педагогічні умови); моніторингово-корегувальний (моніторинг процесу підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ); результативно-оцінювальний (критерії і рівні готовності, результат); спроектовано графічну модель цієї системи;

– *визначено* організаційно-педагогічні умови та висвітлено їх роль у забезпеченні ефективності процесу формування готовності майбутніх соціальних працівників у ЗВО до роботи у ТГ: формування позитивної навчально-професійної мотивації через залучення до професійно-орієнтованої діяльності; імплементація інноваційних (контекстного, дослідницько-орієнтованого, проблемно-орієнтованого і саморегульованого) підходів у навчальний процес; моделювання професійної діяльності для спрямування процесу підготовки на майбутню професію; комплексне використання різних (самостійної, культурно-дозвіллевої і волонтерської) видів позааудиторної роботи;

– *теоретично обґрунтовано* модель професійної діяльності фахівця з

соціальної роботи у територіальній громаді (відображає зміст і характер професійної діяльності) і модель його особистості (сукупність професійно-зумовлених знань, умінь і навичок, особистісно-професійних якостей, професійно-необхідних цінностей), які є основою побудови компетентнісної моделі (охоплює набір професійних компетенцій (загальні, професійно-базові, професійно-спеціальні), якими мають володіти випускники освітньо-професійних програм бакалаврату та магістратури з соціальної роботи відповідно до змісту діяльності у ТГ) і розробки системи підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО до роботи у ТГ;

– *виокремлено та змодельовано* діяльність двох ланок фахівців з соціальної роботи в громаді (фахівця-адміністратора та фахівця-практика) як штатних працівників структурних підрозділів / Центрив надання соціальних послуг у ТГ, висвітлено мету, завдання їх діяльності, схарактеризовано їх функції, ролі, категорії клієнтів та етичні аспекти роботи;

– *здійснено* історико-гносеологічний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду соціальної роботи у ТГ для визначення й уточнення основних понять дослідження; обґрунтовано особливості соціальної роботи у громаді як соціальної системи мікрорівня; запропоновано авторське тлумачення поняття «теорія соціальної роботи», власний підхід до класифікації теорій соціальної роботи та схарактеризовано специфіку їх застосування у ТГ; проаналізовано наявні парадигми і моделі соціальної роботи в громаді за кордоном; розроблено авторські моделі соціальної роботи, висвітлено базові та допоміжні методи соціальної роботи у ТГ й обґрунтовано механізми їх застосування;

– *уточнено* суть понять «громада», «територіальна громада», «об'єднана територіальна громада», «соціальна робота в громаді», «соціальна робота у територіальній громаді», «підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальній громаді», «готовність майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальній громаді»; схарактеризовано зміст структурних компонентів готовності майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ, критерії та діагностичний інструментарій для оцінки рівнів її сформованості.

Подальшого розвитку набули положення системно-комплексного підходу до організації соціальної роботи у ТГ; організаційно-змістові характеристики діяльності соціальних працівників; теорії, моделі та методи соціальної роботи у ТГ; зміст, форми та методи підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах децентралізації системи соціального захисту населення.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що: здійснено аналіз проблеми соціальної роботи в громаді у вітчизняній і зарубіжній теорії та практиці; висвітлено концептуальні засади організації соціальної роботи у ТГ в Україні, стратегію її розвитку та нормативно-правове забезпечення; схарактеризовано сутність моделі професійної діяльності фахівця з соціальної роботи в громаді та модель його особистості; розроблено компетентнісну модель професійної підготовки соціальних працівників у ТГ; визначено їх роль у побудові системи підготовки означених фахівців у ЗВО;

науково обґрунтовано та розроблено систему відповідної підготовки; здійснено аналіз структурних компонентів готовності майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ та схарактеризовано організаційно-педагогічні умови її формування.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що апробовано розроблену систему підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях вищої освіти в рамках підготовки студентів зі спеціальності «Соціальна робота», здійснено підбір ефективних традиційних та інноваційних форм, методів і засобів підготовки, визначено механізми впровадження організаційно-педагогічних умов формування готовності до означеного виду діяльності. Практична реалізація авторської системи також виражена у розробці й імплементації: змістово-технологічного та навчально-методичного забезпечення (зокрема, змістове збагачення програм окремих дисциплін темами, що стосуються специфіки організації соціальної роботи в громаді; розробка авторських навчальних курсів «Практикум з соціальної роботи» та «Соціальна робота в громаді»; доповнення програм різних видів практик завданнями, спрямованими на формування відповідних умінь і навичок; організація діяльності студентського гуртка «Соціальний експериментаріум» і проблемної групи «Технології соціальної роботи з різними категоріями населення у ТГ», підготовка та реалізація соціальних проєктів; апробація тренінгових програм «Громада і соціальна робота в ній» та «Соціальний працівник у громаді»; проведення семінарів, круглих столів, конференцій, фокус-груп за тематикою дослідження) у професійну підготовку здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти з соціальної роботи та ОПП «Соціальне адміністрування в громаді» – другого (магістерського) рівня вищої освіти за означеною спеціальністю та її технологічного супроводу.

Матеріали дослідження *можуть бути використані* під час проектування підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи у ТГ у ЗВО; викладання професійно-орієнтованих навчальних дисциплін; підвищення кваліфікації і перекваліфікації працівників соціальних служб, установ та організацій державної та недержавної форм власності; розробки спецкурсів, спецсемінарів, навчальних посібників і у позааудиторній роботі студентів.

Результати дослідження *впроваджено* в освітній процес Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 57-33/03 від 16. 01. 2019 р.), Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка № 120 від 22. 03. 2018 р.), Школи соціальної роботи імені професора Володимира Полтавця університету «Києво-Могилянська академія» (протокол № 08 від 23. 05. 2018 р.), Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (довідка № 41 від 27. 06. 2018 р.), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/02/2856 від 08. 10. 2018 р.), ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка № 68-18-896/1 від 16. 11. 2018 р.); у діяльність ТОЦСССДМ (довідка № 19 від 19. 01. 2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Представлені в дисертації наукові результати одержані автором самостійно. В опублікованих у співавторстві працях, особистим внеском є висвітлення [4] – методичних засад проведення наукових досліджень з соціальної роботи; [5] – особливостей роботи дитячих громадських об'єднань у громадах за кордоном; [6] – методологічних рекомендацій та [19; 20] – інноваційних підходів до організації практичної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ; [7; 23] – механізмів функціонування програм подвійних спеціальностей з соціальної роботи за кордоном і [8] – можливостей їх упровадження в Україні; [21] – особливостей роботи соціальних працівників в умовах полікультурної громади та [24] – змісту їх діяльності у ТГ.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження оприлюднено на наукових, науково-практичних конференціях і семінарах різних рівнів: *міжнародних*: «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Хмельницький, 2012), «Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей» (Тернопіль, 2014), «Соціальні проблеми сучасної молоді: український та світовий досвід вирішення» (Глухів, 2016), «Підготовка фахівців соціономічних професій в умовах сучасного соціокультурного простору» (Вінниця, 2016), «Актуальні проблеми гуманітарних наук у дослідженні молодих учених» (Київ, 2016), «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (Одеса, 2016), «Наукові пошуки: актуальні проблеми теорії і практики» (Київ, 2017), «Наукові пошуки у III тисячолітті: соціальний, правовий, економічний та гуманітарний виміри» (Кропивницький, 2017), «Обліково-аналітичне забезпечення розвитку місцевих громад» (Севєродонецьк, 2017), «Міжнародна науково-практична конференція магістрантів та аспірантів» (Харків, 2017), «Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи» (Хмельницький, 2017), «Соціальне виховання: від традиції до сучасності» (Київ, 2018), «Актуальні проблеми сучасної соціології і соціальної роботи та професійної підготовки фахівців: антидискримінаційна теорія і практика» (Ужгород, 2018), «Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах євроінтеграції» (Тернопіль, 2018), «Імперативи розвитку громадянського суспільства у забезпеченні національної конкурентоспроможності» (Батумі, Грузія, 2018); *всеукраїнських*: «Інтеграційні процеси в міжнародних відносинах: історія і сучасність» (Миколаїв, 2014), «Соціальна робота та соціальна педагогіка: виклики сьогодення» (Тернопіль, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018), «Актуальні проблеми соціальної роботи і підготовки фахівців: сучасні тенденції» (Ужгород, 2012, 2014, 2015), «Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства» (Кіровоград, 2016), «Підготовка фахівців соціономічних професій в умовах сучасного соціокультурного простору» (Вінниця, 2016), «Рівність, лідерство, спілкування в європейських прагненнях української молоді» (Тернопіль, 2016), «Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти» (Київ,

2017), «Психологічна культура вчителя в контексті викликів сучасності» (Тернопіль, 2017), «Соціальне становлення особистості в умовах суспільних трансформацій: наукові підходи та сучасні практики» (Київ, 2017), «Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти» (Суми, 2018); «Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення» (Маріуполь, 2018); *регіональних*: «Актуальні проблеми соціальної роботи» (Тернопіль, 2014); *міжнародному і національному семінарах*: «Польща – Україна. Освіта та виклики сучасності» (Тернопіль, 2017), «Національний семінар з інформування та консультування молоді» (Вінниця, 2018).

Основні положення й результати дослідження були обговорені на засіданнях кафедр педагогіки та менеджменту освіти, соціальної педагогіки і соціальної роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (2015 – 2018 рр.)

Кандидатська дисертація на тему «Професійна підготовка соціальних працівників у вищих навчальних закладах Австралії» зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти захищена у 2011 р., її матеріали в тексті докторської дисертації не використано.

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 73 наукових і науково-методичних працях (із них 63 одноосібних), зокрема: 3 монографії (2 у співавторстві), 1 стаття у журналі, що індексується у наукометричній базі Scopus, 20 статей у наукових фахових виданнях України, 5 статей у зарубіжних і міжнародних наукових виданнях, 1 електронний навчальний посібник, 1 навчально-методичний посібник, 27 публікацій апробаційного характеру та 4 праці, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, переліку умовних скорочень, висновків, додатків і списку використаних джерел (1165 найменувань, з них – 387 іноземними мовами), 48 додатків (на 160 сторінках). Дисертація містить 33 таблиці (на 10 сторінках), 27 рисунків (на 12 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 687 сторінок (основного тексту – 396 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, окреслено об'єкт, предмет, мету, завдання, концепцію; сформульовано гіпотезу; викладено методологічні й теоретичні основи дослідження; схарактеризовано методи роботи; розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів дослідно-експериментального дослідження, подано відомості про їх апробацію.

У першому розділі **«Історико-гносеологічний аналіз проблеми соціальної роботи у територіальній громаді у вітчизняній і зарубіжній теорії та практиці»** проаналізовано основні підходи до визначення базових понять дослідження; здійснено історичну ретроспективу становлення соціальної роботи в громаді за кордоном і в Україні; висвітлено концептуальні засади її організації;

схарактеризовано стратегію розвитку та нормативно-правове забезпечення цього процесу в умовах децентралізації.

На основі опрацювання наукових доробок вітчизняних (О. Безпалько, Д. Лиховід, Т. Семигіна та ін.) і зарубіжних (М. Белах, М. Пейн, Р. Уорен та ін.) учених здійснено аналіз ключових понять дослідження («грумада», «територіальна громада», «об'єднана територіальна громада», «соціальна робота в громаді», «соціальна робота у ТГ», «фахівець із соціальної роботи в громаді»). Констатовано, що «грумаду» у соціальній роботі розглядають крізь призму спільності інтересів, цінностей, проблем, соціальних, родинних зв'язків та ін. («грумада за інтересами»); користувачів послуг соціальних служб («локальна соціальна спільнота»); проживання людей на конкретно визначеній території і наявності соціально-психологічних зв'язків («територіальна громада»). Встановлено, що остання є простором для творення якісно нового гармонійного й ефективного соціуму як рушійної сили, ядра активності держави і суспільства, самореалізації усіх її членів, збереження здоров'я, психологічного комфорту, покращення життєдіяльності та життєвої реалізації. З'ясовано, що в Україні поняття «територіальна громада» (ТГ) закріплене законодавчо як добровільне об'єднання жителів села, кількох сіл, селищ, міст навколо єдиного адміністративного центру (Конституція України, 2007 р.), самостійна адміністративно-територіальна одиниця (Закон України «Про місцеве самоврядування», 1997 р.). Встановлено, що «об'єднана територіальна громада» (ОТГ) є уточненою дефініцією «територіальної громади» як базового рівня адміністративно-територіального устрою країни, наділеного додатковими повноваженнями, владою у різних сферах життєдіяльності, в тому числі і соціального захисту. Доведено необхідність аналізу суті, змісту соціальної роботи у ТГ у сучасних умовах.

У вітчизняній теорії і практиці соціальної роботи використовують синонімічні поняття «робота в громаді», «соціальна робота в громаді» та «соціальна робота у ТГ», поява яких пов'язана з особливостями перекладу з іноземних мов. Доведено зв'язок між ними і схарактеризовано їх зміст. Встановлено, що найбільш близьким до міжнародного розуміння досліджуваного поняття є «соціальна робота в громаді». На основі систематизації наявних у науковій літературі численних підходів до визначення означеної дефініції запропоновано авторське тлумачення поняття «соціальна робота в громаді» як базового рівня соціальної роботи, на якому соціальний працівник планує і здійснює інтервенційну діяльність, ініціює і реалізує зміни, дії з активізації громади та її членів, проводить оцінку потреб задля вирішення соціальних проблем, задоволення потреб, інтересів, розвитку ТГ та її жителів. З'ясовано, що базовими характеристиками соціальної роботи у громаді є локальність, спільність інтересів, наявність взаємозв'язків, солідарності та співтовариств.

Здійснено ретроспективний аналіз процесу становлення соціальної роботи в громаді за кордоном і в Україні. Виокремлено та схарактеризовано основні

етапи її розвитку на основі диференціації ключових подій: за кордоном – створення перших сеттелмент-центрів, заснування колоніальних поселень; виникнення громадських і соціальних рухів; функціонування соціальних установ, розвиток професіоналізму і компетентності її працівників; залучення жителів громади до вирішення власних проблем, задоволення потреб й інтересів тощо; в Україні – існування первинних землеробських громад; діяльність братств, селянських громад, громадських організацій, гуртків; організація соціально-виховної роботи з дітьми і молоддю за місцем їх проживання; розвиток соціальних установ.

Час активного розвитку соціальної роботи в громаді як сфери професійної діяльності за кордоном (Велика Британія, Канада, Індія, Німеччина, США) припадає на кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст. – період глобалізації і «макдональдизації», що передбачає надання якісних соціальних послуг за місцем проживання клієнта з мінімальними затратами часу й людських ресурсів за умови ефективного управління означеним процесом. В Україні новим етапом інституалізації соціальної роботи у ТГ є початок ХХІ ст. Під впливом децентралізації влади та створення ТГ змінюється її зміст; розширюється функціональне поле і рольовий репертуар соціальних працівників; акцентується увага на створенні соціальних агентств для надання соціальних послуг. Останні визначаються як послуги, які надаються/заходи, що здійснюються уповноваженими законом суб'єктами для відтворення/покращення умов існування, вирішення проблем і задоволення потреб окремих осіб, цільових груп, які перебувають у СЖО через усунення/максимальне зменшення негативного впливу на них і спонукання до наснаження й отримання нового досвіду. Виокремлено та схарактеризовано основні види соціальних послуг, підходи, провідні принципи і способи їх надання. З'ясовано, що в Україні гарантом надання соціальних послуг є держава; ТГ наділено додатковими повноваженнями щодо їх організації та надання через створення відповідних структурних підрозділів (відділів/Центрів) у виконавчих органах ТГ. Висвітлено основні напрями реформування системи соціального захисту населення в умовах децентралізації влади; здійснено аналіз нормативно-правового забезпечення цього процесу.

У другому розділі «**Теоретико-методичні засади соціальної роботи у територіальній громаді**» висвітлено та класифіковано теорії, сучасні перспективи, моделі й методи соціальної роботи в громаді; виокремлено та схарактеризовано авторські моделі соціальної роботи й особливості їх застосування у ТГ.

У сучасних умовах в Україні виникає необхідність у впровадженні інноваційного досвіду соціальної роботи з особами/сім'ями, які перебувають у СЖО; пошуку і розробці нових, більш ефективних форм і методів надання соціальних послуг. Імплементация новітніх теорій у практику соціальної роботи сприяє реалізації професійних завдань соціальних працівників, допомагає зрозуміти і встановити причиново-наслідкові зв'язки між поведінкою,

інтересами, стилем життя членів ТГ та їх соціальними проблемами. Під час визначення змісту теорій соціальної роботи (ТСР) та основних підходів до їх класифікації виявлено термінологічну неузгодженість. Часто концепції, практичні моделі, перспективи, методи йменують поняттям «теорія». Для уникнення непорозумінь схарактеризовано кожне з виокремлених вище понять. Запропоновано авторське тлумачення ТСР як сукупності сформованих під час пізнавальної, практичної діяльності ідей, уявлень, концепцій щодо осмислення мети, завдань і ролі соціальної роботи, тенденцій її розвитку, моделей практики та технік інтервенції; висвітлено основні етапи її становлення. На основі аналізу основних підходів до класифікацій ТСР (С. Олтедала, М. Пейна, К. Хеалі й ін.) виділено сім груп (психодинамічні, інтеракціоністські, когнітивні, біхевіористські/поведінкові, конфліктів, систем і орієнтовані на розвиток громади) теорій соціальної роботи у ТГ; схарактеризовано їх сутність і специфіку застосування.

Основні підходи до розуміння практики соціальної роботи відтворені у базових перспективах (екосистем, сильних сторін, феміністської і зеленої соціальної роботи), які відображають оцінку взаємовідносин людей і навколишнього середовища та є первинними щодо ТСР. Матрицею вирішення соціальних проблем слугують моделі як практичне продовження означених ТСР і схематичне зображення, орієнтир дій соціального працівника у ТГ. Схарактеризовано основні підходи до розуміння та класифікації моделей соціальної роботи у громаді. З'ясовано, що найбільш відомою є класифікація Д. Ротмана (виділив 3 моделі), яку доповнив К. Попл 4 моделями. У кінці ХХ ст. у теорію і практику соціальної роботи в громаді за кордоном прийшли альтернативні (феміністична, економічного розвитку, імпаурменту й ін.), міждисциплінарні (запобігання злочинності, відродження, виробництва й ін.), практико-орієнтовані (зустрічі у домівках, соціальних мереж, участі громадян й ін.) і комплексні (вирішення проблем, сімейної терапії, зосереджена на завданні й ін.) моделі як доповнення до вже існуючих. Розкрито особливості їх застосування у роботі з різними категоріями клієнтів, групами, організаціями й громадами. Висвітлено проблемність їх застосування в українських реаліях.

На основі аналізу наявних парадигм у побудові моделей соціальної роботи в громаді, їх великого різноманіття у зарубіжній теорії і практиці, вітчизняного законодавства та стратегії розвитку соціальних послуг в Україні розроблено авторські моделі соціальної роботи у ТГ: *адміністративну модель надання соціальних послуг, модель організаційного розвитку й модель надання інтегрованих соціальних послуг*. Висвітлено суть, основні характеристики й особливості їх застосування, базові принципи, структурні елементи, форми та методи, техніки й етапи їх реалізації.

Визначено мету, завдання (регулювання правових й економічних відносин людини і суспільства; надання їй допомоги та підтримки у вирішенні проблем; створення оптимальних умов життєдіяльності; подолання соціальної несправедливості; запобігання стражданням; надання допомоги особам/сім'ям у

СЖО) соціальної роботи у ТГ. З'ясовано, що їх реалізація неможлива без застосування дієвих методів, які розуміють як свідомий спосіб досягнення запланованого результату, що передбачає чітку послідовність дій на основі зрозумілого, контрольованого плану в різних видах діяльності. У сучасній теорії і практиці соціальної роботи не існує єдиного підходу до класифікації методів, що пов'язано з різноманітністю: 1) об'єктів; 2) сфер і напрямів діяльності соціального працівника; 3) соціальних агентств; 4) рівнів соціальної роботи тощо. На основі аналізу класичних (М. Річмонд) і сучасних (А. Бойко, М. Лукашевич, Л. Тюптя й ін.) підходів до їх класифікації диференційовано *основні* (ведення випадку (кейс-менеджмент, екстрене втручання), соціальна робота з групою, організація громад) і *допоміжні* (соціальне забезпечення в громаді, соціальна дія і соціальні дослідження) групи методів соціальної роботи; розкрито їх зміст, особливості застосування, основні принципи, етапи їх реалізації у ТГ; ролі та функції соціальних працівників як суб'єктів і клієнтів як об'єктів взаємодії під час їх імплементації.

У третьому розділі «**Моделювання професійної діяльності фахівця з соціальної роботи у територіальній громаді**» схарактеризовано модель професійної діяльності і модель особистості фахівця з соціальної роботи у ТГ; розкрито його основні завдання, функціональний і рольовий репертуар, визначено категорії клієнтів-отримувачів послуг; розроблено компетентнісну модель підготовки означеного фахівця у ЗВО до роботи у ТГ.

У сучасних умовах актуальності набуває питання підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО України до роботи у ТГ. Орієнтація на модель професійної діяльності і модель особистості фахівця з соціальної роботи у ТГ під час розробки процесу відповідної підготовки дає змогу максимально відобразити сукупність вимог до рівня професійної, соціальної компетентності фахівця, його особистісного розвитку й якостей; сприяє належній організації освітнього процесу у ЗВО та формуванню у студентів готовності до майбутньої професійної діяльності.

Модель професійної діяльності фахівця з соціальної роботи у ТГ відображає цілі, зміст, характер конкретної діяльності; модель його особистості є образом професіонала, нормою, еталоном суспільних вимог до кваліфікації фахівця, підготовленого належним чином до виконання професійної діяльності. Визначено, що модель особистості фахівця є похідною від моделі його діяльності, доповненої сформованими програмними компетентностями. Моделі професійної діяльності фахівця з соціальної роботи у ТГ і його особистості (рис.1.) є вихідними документами й орієнтиром для побудови компетентнісної моделі підготовки майбутніх фахівців у ЗВО; основою для розробки ОПП, навчальних планів і програм дисциплін. Відтак, дослідження сутності та структурних елементів означених моделей дає можливість спроектувати, організувати й зреалізувати у ЗВО дієву систему підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ.

З огляду на те, що в Україні імплементація соціальної роботи на локальному рівні, впровадження посад фахівців із соціальної роботи у ТГ перебувають на

етапі становлення, а їх професійна діяльність – на етапі проектування, виникають труднощі з побудовою цих моделей.

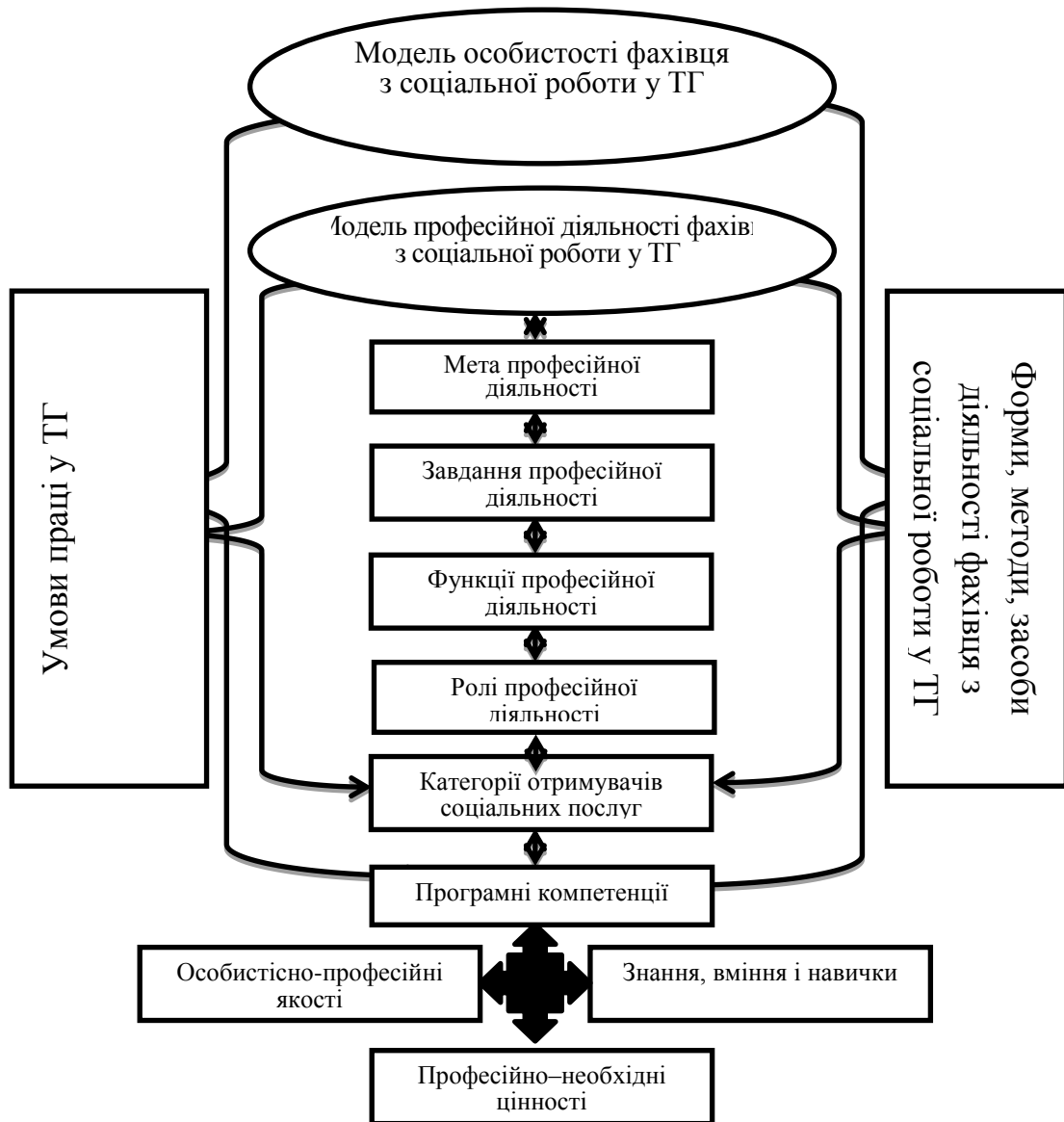

Рисунок 1. Модель професійної діяльності і модель особистості фахівця з соціальної роботи у ТГ

Аналіз теоретичних концептів наукових досліджень з перспективних напрямів соціальної роботи, нормативно-правових актів, практичного зарубіжного та вітчизняного досвіду, авторських моделей соціальної роботи у ТГ та алгоритмів їх організації, кваліфікаційних характеристик професій працівників, зайнятих у соціальній сфері, та специфіки роботи соціальних працівників у громаді дають змогу припустити доцільність упровадження двох ланок фахівців – адміністраторів і безпосередніх надавачів соціальних послуг – як штатних працівників уповноважених структурних підрозділів (відділів/Центрів) ТГ. Констатовано, що фахівці з соціальної роботи-адміністратори є особами з вищою освітою другого (магістерського) рівня.

Їх основними завданнями є: планування, замовлення, організація, адміністрування соціальних послуг, моніторинг й оцінка їх якості, фандрейзинг, інформування, налагодження партнерської взаємодії і кооперації, супервізія,

координація діяльності у ТГ тощо. Фахівці-практики – це особи зі ступенем бакалавра відповідної спеціальності, що здійснюють безпосереднє надання інтегрованих соціальних послуг за принципом «єдиного вікна» особам/сім'ям, які перебувають у СЖО відповідно до чинного законодавства; активізацію громади; ініціювання змін; реалізацію програм і проектів задля покращення умов життєдіяльності членів ТГ і громади загалом.

Різновекторність роботи фахівців-адміністраторів і фахівців-практиків у ТГ, велика кількість професійних обов'язків та завдань зумовили диференціацію численних виконуваних ними базисних і спеціальних функцій; практичних, посередницьких, управлінських і дослідницьких ролей; притаманних їм етичних принципів і цінностей; моральних норм та правил; груп особистісно-професійних якостей.

На основі систематизації наукових доробок вітчизняних (Т. Семигіна, І. Грига) і зарубіжних (E. Congress, D. McAuliffe) учених виокремлено категорії клієнтів фахівців і класифіковано їх у 5 груп за: 1) демографічними характеристиками; 2) соціальним виключенням; 3) девіантністю; 4) соціальною вразливістю і 5) специфічністю причин потрапляння у СЖО.

Моделі професійної діяльності фахівця з соціальної роботи у ТГ і його особистості покладено в основу розробки компетентнісної моделі їх підготовки до роботи у ТГ, кінцевим результатом якої є здобуті програмні компетентності. На підставі аналізу тенденцій вищої освіти, кваліфікаційних вимог до відповідних фахівців, основних підходів до класифікації програмних компетентностей випускників ОПП з соціальної роботи освітніх рівнів бакалавр і магістр встановлено, що здобувачі першого та другого рівнів вищої освіти мають оволодіти загальними, професійно-базовими і професійно-спеціальними компетентностями, належний рівень сформованості яких засвідчує їх готовність до надання інтегрованих соціальних послуг у ТГ; здійснення організації, адміністрування цього процесу.

У четвертому розділі **«Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальній громаді»** схарактеризовано концепцію дослідно-експериментальної роботи, виділено основні етапи її реалізації; розкрито сутність підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО до роботи у ТГ і діагностовано рівень їх готовності до означеного виду діяльності.

Для вивчення сучасного стану інституалізації соціальної роботи як сфери професійної діяльності у ТГ, рівня готовності соціальних працівників до означеного виду діяльності й особливостей їх підготовки у ЗВО до роботи у ТГ з 2015 по 2018 рр. сплановано й проведено дослідно-експериментальне дослідження, побудоване за принципами Action Research («дослідження в дії»), що містить дослідницький і діяльнісний компоненти та охоплює 6 циклічних етапів: 1 етап – передбачав *ідентифікацію проблеми*, формулювання мети і завдань, провідної ідеї, концепції дослідження, діагностику причин проблеми та висунення гіпотези щодо їх вирішення.

2 етап – проведення двох фаз кабінетного, доекспериментального дослідження, що передбачали збір та аналіз науково-методичних (1 фаза – січень 2015 р. – по теперішній час, результати висвітлено у 1, 2 і 3 розділах дисертації) й емпіричних (2 фаза – грудень 2015 р. – лютий 2017 р.) даних. У процесі реалізації 2 фази дослідження здійснено аналіз повнотекстових кандидатських і докторських дисертацій, захищених в Україні з 1997 р. до 2017 р., предметом дослідження яких є професійна підготовка соціальних працівників. Ураховуючи різноаспектність досліджень, результати пошукової роботи згруповано у 4 блоки: дисертації, присвячені вивченню 1) зарубіжного досвіду підготовки соціальних працівників у ЗВО Австралії (Г. Слосанська), Великої Британії (О. Пічкач), Канади (Н. Видишко, Н. Гайдук, Н. Микитенко), Скандинавських країн (Т. Логвиненко), США (Л. Віннікова, О. Дуб, Л. Клос, Н. Собчак), Франції (Г. Лешук), до роботи у загальноосвітніх навчальних закладах Великої Британії (О. Загайко), з дітьми і молоддю у Швеції (А. Кулікова), біженцями (О. Ольхович), здійснення посередництва у США та Канаді (Н. Гайдук); 2) підготовки соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку (Т. Голубенко), сім'ями (О. Белоліпцева, О. Водяна, О. Міхеєва), дітьми і молоддю (Л. Горбань, І. Зверєва, С. Пащенко, Ж. Петрочко, С. Сурова, Л. Цибулько), профілактики девіантної поведінки (Р. Козубовський) і соціальної реабілітації (Н. Сайко), соціально-правової (І. Ковчина) і соціально-виховної (Л. Пундик) діяльності, різноманітними категоріями споживачів соціально-економічних послуг (А. Приходько), у багатонаціональному середовищі (Ю. Рябової); 3) процесу формування комунікативної компетенції, особистісно-професійних якостей (Д. Годлевська, О. Канюка, О. Присажнюк, О. Урсол), профілактики та вирішення інтерперсональних конфліктів (А. Кунцевська), застосування інтерактивних технологій (Л. Хоменко-Семенова) у діяльності соціального працівника; 4) використання активних методів навчання (О. Вознюк), інтерактивних технологій (І. Мельничук), акмеологічного й праксеологічного підходів (І. Боднарук, В. Савіцька) як засобів вдосконалення системи відповідної підготовки тощо.

З'ясовано, що підготовку майбутніх соціальних працівників науковці визначають як процес, що передбачає засвоєння теоретичних, практичних і науково-методичних основ професійної діяльності, розвиток спеціальних практичних умінь і навичок, формування ціннісних орієнтацій, особистісно-професійних якостей і професійної культури в умовах навчання у ЗВО з метою формування готовності до різноманітних видів професійної діяльності; орієнтації на постійний професійний та особистісний розвиток і вдосконалення.

Встановлено, що в Україні згідно з Законом «Про вищу освіту» (2014 р.) упроваджено різнорівневу і різноступеневу систему підготовки майбутніх соціальних працівників за освітніми (ОП), освітньо-професійними (ОПП) й освітньо-науковими (ОНП) програмами денної, заочної і дистанційної форм. Станом на грудень 2015 р. в Україні функціонувало 65 ЗВО III-IV рівнів акредитації, які здійснювали підготовку відповідних фахівців за 4-річними ОПП першого, 35 – за 2- і 1,5-річними ОПП або/і ОНП другого та 1 – за 4-річною ОНП

третього рівнів вищої освіти. Жодна з наявних програм не була орієнтована на підготовку майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ. Про це свідчать дані, одержані в результаті аналізу контенту (грудень 2015 р.), розміщеного на Інтернет-сайтах ЗВО та відповідей на питання опитувальника, розісланого на електронні адреси (січень 2016 р.) завідувачам випускових кафедр.

Констатовано, що професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ є складовою підготовки відповідних фахівців у ЗВО; її змістово-технологічне і навчально-методичне забезпечення визначається специфікою соціальної роботи у ТГ, моделлю її організації, особливостями майбутньої професійної діяльності. Актуалізація мети, завдань, змісту, напрямів і рівнів, моделей соціальної роботи у ТГ, характеристика суб'єктів як провайдерів та об'єктів як отримувачів соціальних послуг у громаді дали змогу висвітлити суть підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ, спроектувати систему відповідної підготовки у ЗВО й визначити її особливості. На основі систематизації основних підходів до визначення поняття «готовність», «професійна готовність» запропоновано авторське тлумачення «готовності соціальних працівників до роботи у ТГ» як інтегративної здатності особистості до організації, адміністрування та надання соціальних послуг у ТГ у конкретних умовах, що характеризується сформованістю професійних компетенцій, особистісно-професійних якостей, професійно-необхідних цінностей і спрямованістю на професійну діяльність. Сформульовано вимоги до випускника спеціальності «Соціальна робота», готового працювати у ТГ; виокремлено компоненти, критерії оцінки (*мотиваційний*: професійна спрямованість; ціннісне ставлення до професійної підготовки; професійно-необхідні цінності; *компетентнісний*: сформованість теоретичних, методологічних, технологічних і методичних знань, професійних і специфічних умінь, необхідних для роботи у ТГ; професійної креативності та творчості, професійного самовираження; *особистісно-рефлексивний* – сформованість особистісно-професійних якостей, здатності до рефлексії і професійно-особистісного вдосконалення) та рівні означеної готовності.

Здійснено первинну діагностику рівнів сформованості виокремлених компонентів готовності випускників ОПП з соціальної роботи першого та другого рівнів вищої освіти (квітень-травень 2016 р.) до роботи у ТГ. Встановлено, що компетентнісний компонент готовності, який ми трактуємо як систему знань, умінь і навичок, необхідних для організації і надання соціальних послуг у ТГ, сукупність способів, технологій відповідної діяльності, відображено у структурних компонентах ОПП (навчальних дисциплінах, курсових проектах, практиці, кваліфікаційній роботі) і в програмних компетентностях, які визначають специфіку підготовки та включаються у Профіль програми. Контент-аналіз 14 навчальних планів ОПП підготовки майбутніх соціальних працівників першого рівня вищої освіти дав змогу виокремити курси, спрямовані на формування програмних компетентностей і зробити припущення про потенційну сформованість компетентнісного компонента готовності випускників ОПП з

соціальної роботи у ЗВО до надання соціальних послуг різним категоріям клієнтів. Підтвердила ці припущення експертиза понад 60 кандидатських і докторських дисертацій українських науковців, присвячених вивченню особливостей підготовки фахівців і висвітленню різних аспектів їх готовності. Контент-аналіз 8 навчальних планів ОПП підготовки здобувачів другого рівня вищої освіти з соціальної роботи виявив низький рівень прояву компетентнісного компонента готовності магістрів організувати, адмініструвати та моніторити надання соціальних послуг у ТГ. Відсутність на момент діагностичного зрізу у ЗВО ОПП підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ, непоінформованість завідувачів випускових кафедр щодо доцільності такої підготовки, діючих провайдерів соціальних послуг (дані роботи фокус-групи, квітень 2016 р.) щодо можливостей працевлаштування відповідних фахівців дали змогу припустити думку про низький рівень сформованості мотиваційного й особистісно-рефлексивного компонентів означеної готовності.

Уточнено, що в сучасних реаліях працювати на рівні ТГ можуть діючі соціальні агентства через укладання договору й замовлення послуг. Аналіз ринку провайдерів соціальних послуг в Україні показав кількісну перевагу державних установ (85 %) над недержавними (15 %); домінування Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді (ЦСССДМ) і Департаментів соціального захисту населення (ДСЗН) із структурними підрозділами як державних надавачів послуг. Оцінка рівня готовності діючих соціальних агентств державної форми власності у Тернопільській області, яка є однією з лідерів за кількістю створених ТГ, дозволила констатувати недостатню результативність їх роботи (так вважає 72 % опитаних). Це пов'язано з домінуванням в області ТГ сільського типу, територіальною віддаленістю діючих провайдерів та обмеженою кількістю працівників у них, збільшенням чисельності клієнтів, їх небажанням самостійно звертатися за допомогою, відсутністю транспортного сполучення. Встановлено, що соціальні працівники-респонденти (46 %) є частково готовими до надання соціальних послуг у нових умовах. Надихає їх вмотивованість (96 %) у прагненні до змін, здобутті нових компетенцій, бажанні працювати у ТГ. Підвищення кваліфікації практикуючих соціальних працівників, реструктуризація і перепрофілювання діючих соціальних агентств в ефективні осередки надання соціальних послуг у ТГ дасть змогу утворити первинну базу для розробки й імплементації нових моделей соціальної роботи, зекономити час на підготовку команди фахівців, здатних працювати у громаді.

У п'ятому розділі **«Теоретичне обґрунтування системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до професійної діяльності у територіальній громаді»** схарактеризовано систему підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ і визначено організаційно-педагогічні умови формування готовності. У розділі висвітлено 3 етап дослідно-експериментальної роботи.

Сукупна інтерпретація отриманих у результаті доекспериментального дослідження науково-методичних й емпіричних даних вплинула на розробку

системи підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ (рис. 2) (спроєктовану на основі моделей професійної діяльності фахівця з соціальної роботи (ФСР) у ТГ та його особистості), що реалізується в усіх видах діяльності у ЗВО, охоплює сукупність взаємозв'язаних між собою блоків (*концептуально-цільовий, структурно-змістовий, процесуальний, моніторингово-коригувальний, результативно-оцінювальний*), передбачає застосування різноманітних форм, методів, засобів, підходів. *Цільовий блок системи* відображає вимоги суспільства, держави до підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи у ТГ, сучасні тенденції у сфері надання соціальних послуг; охоплює мету, завдання, наукові підходи, принципи, суб'єкти й об'єкти як безпосередні учасники процесу професійної підготовки.

Структурно-змістовий блок висвітлює модель професійної діяльності та модель особистості фахівця з соціальної роботи у ТГ, компетентнісну модель підготовки та зміст структурних компонентів готовності (мотиваційного, компетентнісного й особистісно-рефлексивного) майбутніх фахівців із соціальної роботи до професійної діяльності у ТГ.

Процесуальний блок розкриває логіку підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ у ЗВО за програмами бакалаврату (збагачення змісту підготовки відповідною тематикою для формування у майбутніх соціальних працівників загального профілю готовності до реалізації моделі надання інтегрованих соціальних послуг у ТГ) і магістратури (пілотування ОПП задля підготовки фахівців, здатних реалізовувати адміністративну модель і модель організаційного розвитку у ТГ); висвітлює змістово-технологічне та навчально-методичне забезпечення означеного процесу в різних видах діяльності та організаційно-педагогічні умови (формування у студентів, майбутніх соціальних працівників, позитивної навчально-професійної мотивації; імплементація інноваційних підходів (контекстного, дослідницько-орієнтованого, проблемно-орієнтованого і саморегульованого) в освітній процес ЗВО; моделювання професійної діяльності через залучення до професійно-орієнтованої діяльності і комплексне використання різних (самостійної, культурно-дозвіллевої і волонтерської) видів позааудиторної роботи).

Моніторингово-коригувальний блок забезпечує відстеження змін, моніторинг, оцінку та коригування (за необхідності) процесу формування готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи у ТГ за визначеними критеріями оцінки.

Результативно-оцінювальний блок об'єднує рівні прояву (високий (творчий), середній (реконструктивний) і низький (базовий)) та результат (сформованість у майбутніх соціальних працівників готовності до роботи у ТГ).

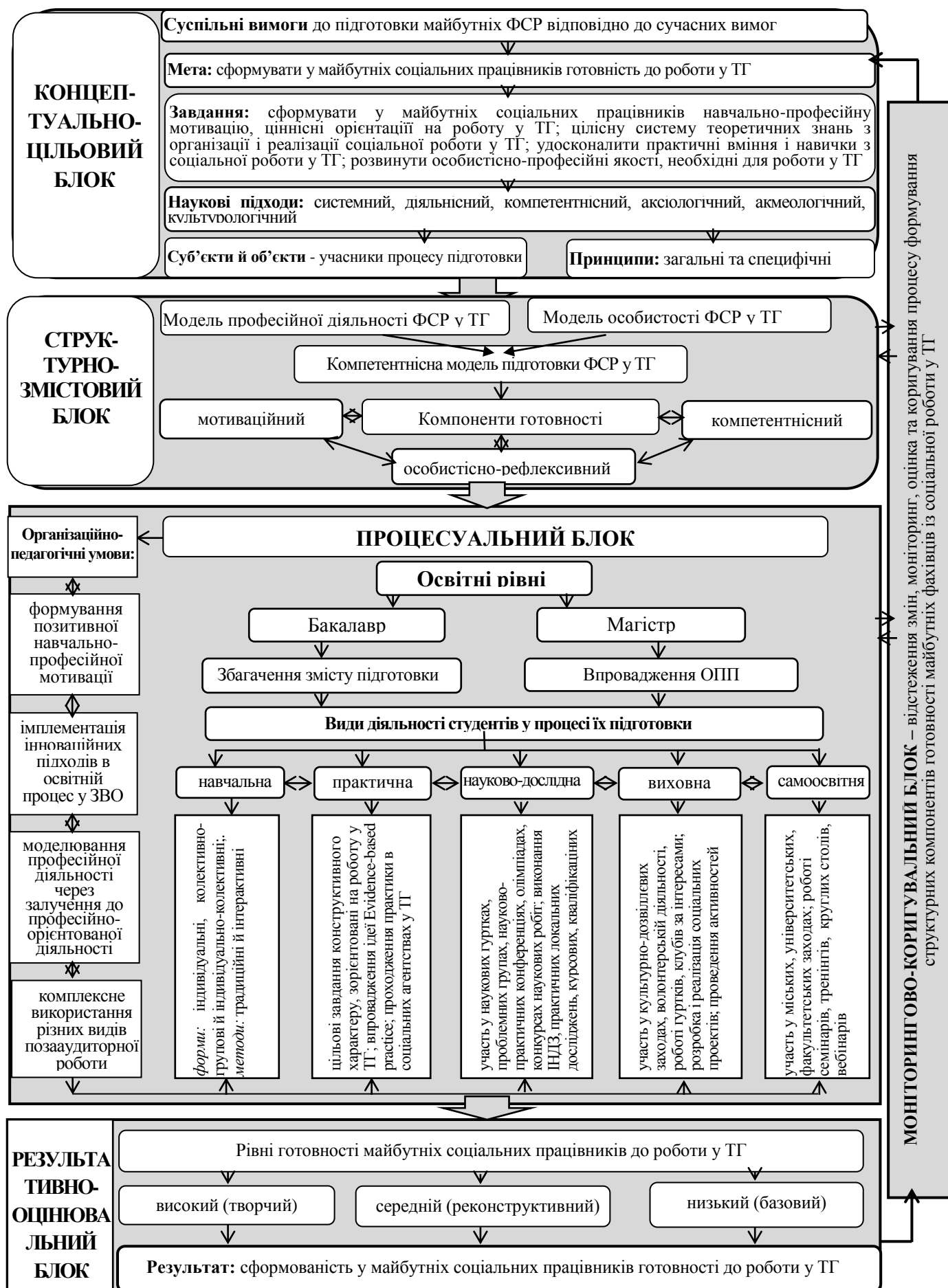

Рисунок 2. Модель системи підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ

* ФСР – фахівець з соціальної роботи

Оптимальна організація і взаємодія учасників освітнього процесу під час впровадження означеної системи підготовки можлива завдяки реалізації визначених організаційно-педагогічних умов, необхідних для здійснення організованого, цілеспрямованого впливу на особистість з метою формування готовності до роботи у ТГ.

Перша умова передбачає формування позитивної навчально-професійної мотивації у майбутніх соціальних працівників через залучення їх до здійснення виховної (волонтерство) та самоосвітньої (участь у тренінгах, розробці й реалізації соціальних проєктів) видів діяльностей. Імплементация другої організаційно-педагогічної умови сприяє активізації викладацького і студентського потенціалу, інтересу до практичного застосування знань, освітньої (навчальної, науково-дослідної, самоосвітньої) діяльності через імплементацию інноваційних форм, методів і засобів. Упровадження третьої умови зумовлене потребою орієнтації підготовки у ЗВО на майбутню професійну діяльність, усвідомлення майбутніми соціальними працівниками її змісту, завдань і функцій у межах майбутньої професії, формування професійного досвіду. Четверта умова передбачає комплексне використання різних видів позааудиторної роботи у процесі підготовки, що сприяє формуванню у майбутніх фахівців у ЗВО професійної ідентичності, розвитку особистісно-професійних якостей і професійно-необхідних цінностей та підсилює потенціал попередніх трьох умов.

У шостому розділі **«Імплементация системи підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти до роботи у територіальній громаді та перевірка її ефективності»** розкрито логіку впровадження системи підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ в освітній процес пілотних ЗВО й оцінено ефективність її реалізації.

У розділі схарактеризовано 4, 5 і 6 етапи дослідно-експериментальної роботи. 4 етап передбачав розробку плану дій з реалізації теоретично обґрунтованої системи підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ у пілотних ЗВО України з детальним описом заходів окремо на першому і другому рівнях вищої освіти; підбір експериментальної бази дослідження (ЗВО України, які здійснюють підготовку майбутніх соціальних працівників і ТОЦСССДМ).

5 етап – проведення квазі-експериментального дослідження (2015-2018 рр.), під час якого апробовано систему підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ у ЗВО; перевірено її ефективність, оприлюднено отримані дані та здійснено рефлексію. На цьому етапі в ОПП з соціальної роботи першого рівня вищої освіти впроваджено авторське змістово-технологічне і навчально-методичне забезпечення. Зокрема, у ТНПУ ім. В. Гнатюка *навчальна діяльність* здійснювалася в умовах збагачення змісту програм окремих навчальних дисциплін («Вступ до спеціальності», «Етика соціальної роботи», «Галузеве законодавство», «Соціальна експертиза», «Соціальна політика в соціальній роботі», «Соціальне проектування», «Теорія соціальної роботи», «Технології соціальної роботи за кордоном») тематикою, завданнями, проєктами, що

стосуються соціальної роботи у ТГ; впровадження авторських курсів «Соціальна робота в громаді» і «Практикум з соціальної роботи», інтерактивні елементи яких (лекції, семінарські, практичні заняття, завдання, тестові вправи, презентації, навчальні фільми, глосарій) розміщено в середовищі Moodle). *Практична діяльність* була спрямована на виконання спеціально розроблених завдань конструктивного характеру, зорієнтованих на роботу у ТГ під час проходження всіх видів практик, передбачених навчальним планом бакалаврату (ознайомлювальна (1 курс), благодійна (2 курс), організаційно-відпочинкова (2 курс), навчальна (3 курс), виробнича та професійно-орієнтована (4 курс)). *Науково-дослідна діяльність* охоплювала написання тематичних курсових і бакалаврських робіт; організацію роботи студентського наукового гуртка «Соціальний експериментаріум» і проблемної групи «Технології соціальної роботи з різними категоріями населення»; залучення студентів до участі в олімпіадах, конкурсах наукових робіт, соціальної реклами, соціальних проєктів тощо. *Виховна діяльність* передбачала долучення до волонтерської діяльності в межах роботи «Клубу соціальних ініціатив та волонтерства ТНПУ ім. В. Гнатюка», розробку та реалізацію соціальних проєктів; *самоосвітня* – участь у позааудиторній діяльності, щорічних міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, роботі круглих столів, зустрічах з представниками соціальних служб, зарубіжними і вітчизняними дослідниками і практиками.

У пілотних ЗВО України *навчальна діяльність* охоплювала демонстрацію відео-лекції «Надання соціальних послуг у ТГ: наскільки це реально у сучасних умовах?», «Сучасні стратегії надання соціальних послуг різним категоріям клієнтів на локальному рівні», «Патронат та наставництво – нові форми виховання в сім'ї в умовах деінституалізації соціальних послуг», «Сучасні теорії соціальної роботи в ТГ» в рамках вивчення курсів «Соціальний супровід сім'ї», «Соціальна політика», «Організація роботи з різними групами клієнтів» і «Теорія соціальної роботи» відповідно; окремі елементи авторських курсів «Практикум з соціальної роботи» і «Соціальна робота в громаді» з застосуванням проблемно-орієнтованого підходу до організації навчання й інтерактивних методів; науково-методичні семінари, круглі столи «Соціальна робота в громаді в умовах децентралізації: виклики та перспективи», «Модель особистості фахівця з соціальної роботи у ТГ», «Інноваційні моделі соціальної роботи у ТГ», «Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ» для викладачів випускових кафедр). *Практична діяльність* передбачала реалізацію ідеї Evidence-based-practice у процесі практичної підготовки студентів; *науково-дослідна* – проведення локальних прикладних досліджень з означеної тематики й оприлюднення отриманих результатів у формі звітів, виступів, доповідей; *виховна* – застосування навчальної гри «Імеджінаріум» як засобу діагностики соціальних проблем молоді; *самоосвітня* – апробацію розроблених автором тренінгів. Окремі елементи розробленого

змістово-технологічного забезпечення були впроваджені у роботу ТОЦСССДМ у рамках підвищення кваліфікації штатних працівників Центрів.

У 2016-2018 рр. здійснено розробку та пілотування ОПП «Соціальне адміністрування в громаді» на другому рівні вищої освіти у ТНПУ ім. В. Гнатюка у межах ліцензованої спеціальності 231 «Соціальна робота». Навчання за означеною ОПП тривало 1 рік 4 місяці у форматі денної і заочної форм, носило студентоцентрований характер і було побудоване за методологією проекту Тюнінг. Структурними компонентами ОПП були навчальні дисципліни обов'язкового (становлять 57,8 % від загального навантаження) і вибіркового (26,7 %) блоків, практика (10 %) і кваліфікаційна (магістерська) робота (5,5 %). Пропонувалося впровадження розробленого змістово-технологічного і навчально-методичного забезпечення у всі види діяльності. *Навчальна діяльність* передбачала застосування *індивідуальних* (тьюторство, супервізія, самонавчання), *колективно-групових* (лекції (лекції-дискусії, проблемні лекції, лекції-презентації), семінарські й практичні заняття, тренінги, консультації) й *індивідуально-колективних* (занурення, творчі й наукові дні, проекти) *форм; традиційних* (словесні (сторітелінг, диспут, дискусія), наочні (показ, презентація), практичні (вправи, вікторини, скраббукінг), контрольні (тести, тематичні диктанти, опитування), самостійні (робота з літературою, реферування, ведення щоденника) й ін.) та *інтерактивних* (кооперативні (ротаційні трійки, акваріум, нетворкінг, Синдикат, спільний проект, «Групи, що дзижчать», метод проектів, моделювання професійних ситуацій, портфоліо, пост на форумі/в соціальних мережах), фронтальні (мікрофон, мозковий штурм, навчаючи-вчуся, ажурна пилка, аналіз ситуацій, живої бібліотеки, чек-листи), методи навчання у грі (імітації, судові засідання, громадські слухання, рольова гра, «Ток шоу», використання мобільних додатків, розміщених Play Market) і навчання у дискусії (метод прес, обери/зміни позицію, неперервна шкала думок, дебати) *методів* у навчальний процес. *Практична діяльність* передбачала впровадження ідеї Evidence-based practice у практичну підготовку майбутніх фахівців, що здійснювалася у соціальних агентствах у ТГ. Ключовим її елементом є соціальний працівник, який отримав письмову згоду від клієнта на проведення інтервенції, володіє необхідними і достовірними даними, інформацією для вибору, аналізує емпіричну літературу у процесі прийняття рішень і використовує гіпотезно-тестовий підхід під час планування та реалізації інтервенції у кожному окремому випадку. *Науково-дослідна діяльність* була спрямована на підготовку і написання індивідуальних науково-дослідних завдань, випускних робіт, статей; проведення локальних досліджень з різним типом дизайнів для отримання знань, інформації про потреби ТГ, інтереси і бажання її жителів, їх взаємовідносини через застосування низки кількісних (опитування, тестування, анкетування й ін.) й якісних (інтерв'ювання, спостереження, фокус-групи й ін.) методів і способів опрацювання отриманих у результаті дослідження даних; участь у олімпіадах, конференціях із публікацією тез, доповідей та ін. *Виховна діяльність* була зорієнтована на участь у гуртках, клубах за інтересами, тренінгах, семінарах, соціальних проектах, які

організуються відділом у справах молоді, соціально-психологічною службою і «Клубом соціальних ініціатив та волонтерства» ТНПУ ім. В. Гнатюка. *Самоосвітня діяльність* мала форму професійно і соціально спрямованої позааудиторної роботи; передбачала участь у щорічних заходах («День професій», «Ярмарок вакансій» та ін.), лекціях, тренінгах («Проектний менеджмент», «Сторітелінг: як об'єднаним громадам заявляти про себе?» й ін.), воркшопах, вебінарах, семінарах і круглих столах («Як налагоджувати медіа партнерство?», «Як підвищити власну ефективність?», «Використання інструментів муніципального співробітництва задля кращого надання послуг у ТГ» та ін.), організованих і проведених за сприяння міжнародних та українських організацій, різних видах самостійної роботи.

Синергія та взаємодія різних підходів і видів діяльності у ЗВО забезпечує ефективність підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ та сприяє формуванню означеної готовності. Постійний і регулярний моніторинг, активна робота зі студентами та викладачами випускових кафедр, оцінка дієвості цього процесу дає змогу вчасно реагувати на труднощі, що виникають, вносити зміни та здійснювати корекцію пропонованого навчально-методичного матеріалу. Це є можливим завдяки реалізації підходу Agile до організації навчального процесу. Реалізація виокремлених організаційно-педагогічних умов під час реалізації відповідної підготовки сприяє оптимальній організації, взаємодії учасників освітнього процесу, впливає на ефективність формування готовності майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ.

Оцінка рівнів сформованості виокремлених структурних компонентів готовності майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ здійснювалася за допомогою авторського діагностичного інструментарію паралельно на обох рівнях вищої освіти (першому – у ТНПУ ім. В. Гнатюка та ЗВО-партнерах – перевірка ефективності впровадженого авторського змістово-технологічного та науково-методичного забезпечення; другому – у ТНПУ ім. В. Гнатюка – оцінка дієвості ОПП «Соціальне адміністрування в громаді») поетапно після кожного циклу імплементації розробленої системи (травень 2017 р., 2018 р. – ОПП бакалаврату; грудень 2017 р, 2018 р. – ОПП магістратури). Респондентами виступили випускники ОПП бакалаврату 2017 р. і 2018 р. спеціальності «Соціальна робота» ТНПУ ім. В. Гнатюка у кількості 58 осіб (2017 р.), 74 особи (2018 р.); ЗВО-партнерів – 166 осіб (2017 р.) та 189 осіб (2018 р.); ОПП магістратури «Соціальне адміністрування в громаді» ТНПУ ім. В. Гнатюка – 25 осіб (2017 р.) та 41 особа (2018 р.). Вони утворили експериментальні групи: ЕГ 1 і ЕГ 1 а – випускники ОП бакалаврату ТНПУ ім. В. Гнатюка 2017 р., 2018 р. відповідно; ЕГ 2 і ЕГ 2а – ЗВО-партнерів 2017 р., 2018 р. відповідно; ЕГ 3 і ЕГ 3а – випускники ОПП магістратури ТНПУ ім. В. Гнатюка 2017 р., 2018 р. відповідно. У зв'язку з тим, що розроблене автором змістово-технологічне і науково-методичне забезпечення повністю впроваджене у підготовку майбутніх соціальних працівників першого рівня вищої освіти у ТНПУ ім. В. Гнатюка; частково – у ЗВО-партнерах; ОПП магістратури апробовано тільки у ТНПУ

ім. В. Гнатюка, членів цільових груп об'єднано за такими параметрами: випускник бакалаврату/магістратури; студент ТНПУ ім. В. Гнатюка / ЗВО-партнера. Кожна з виокремлених цільових груп розглядалася як однорідна статистична сукупність.

По завершенні кожного з етапів оцінки ефективності розробленої й апробованої системи здійснювалася інтегральна обробка даних, їх кількісний і якісний аналіз, узагальнення, зівставлення отриманих результатів дослідження з гіпотезою та, за необхідності, корекція заходів, що впроваджувалися в рамках інтервенції. Для статистично-математичного обчислення отриманих даних використовували програмне забезпечення SPSS 7; якісного аналізу – MAXQDA.

За результатами проведеної післяінтервенційної діагностики визначено рівні сформованості готовності майбутніх соціальних працівників цільових груп до роботи у ТГ як інтегрованого утворення, в якому кожний із виокремлених компонентів за своєю значущістю є рівноцінним. Результати проведених і статистично підтверджених обрахунків дали підстави для висновку, що рівні сформованості означеної готовності є подібними в усіх цільових групах з помітним домінуванням високого (39,7 %, 48,3 %) і середнього (46,6 %, 45,9 %) у групах E₁, E_{1a}, і високого у E_{3a} (64,3 %) (табл.1.).

Таблиця 1

Узагальнені результати післяінтервенційної діагностики сформованості у майбутніх соціальних працівників готовності до роботи у ТГ (у %)

Рівень сформованості	E ₁ (58 осіб) 2017 р.	E _{1a} (74 особи) 2018 р.	E ₂ (106 осіб) 2017 р.	E _{2a} (129 осіб) 2018 р.	E ₃ (25 осіб) 2017 р.	E _{3a} (41 особа) 2018 р.
Високий (творчий)	39,7	48,3	26,7	36,7	34,7	64,3
Середній (реконструктивний)	46,6	45,9	33,4	39,3	40	32,5
Низький (базовий)	13,7	5,8	39,9	24	25,3	3,2

Якісний аналіз отриманих даних щодо рівнів сформованості структурних компонентів готовності засвідчив, що у студентів цільових груп E₂ і E_{2a} значно нижчі показники, аніж у студентів інших діагностованих груп. Це пов'язано з тим, що у структуру означених груп увійшли студенти-представники ЗВО-партнерів.

6 етап – передбачав *корекцію плану дій і його повторне впровадження*, підведення підсумків, формулювання загальних висновків. У випадку недосконалого результату, внесення змін, коректив у план дій з упровадження системи підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ у ЗВО України, її повторна реалізація, публікація результатів дослідно-експериментальної роботи.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні в теоретичній, методологічній і експериментальній площинах здійснено узагальнення і запропоновано нове розв'язання наукової проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ, що підтвердило основні припущення висунутої загальної та

часткових гіпотез, засвідчило ефективність розв'язання поставлених завдань, можливість формулювання висновків.

1. У контексті здійснення історико-гносеологічного аналізу з'ясовано, що у вітчизняній і зарубіжній літературі з філософії, історії, соціології, юриспруденції, психології, педагогіки, соціальної роботи «грумаду» трактують як локальну соціальну спільноту, особливу форму суспільної взаємодії й об'єднання людей за інтересами, ідеями, цінностями. Виділено «грумади за інтересами», «локальні соціальні спільноти» та «територіальні грумади». Доведено, що останні в Україні закріплені законодавчо як простір для творення якісно нового гармонійного й ефективного соціуму як рушійної сили, ядра суспільної активності держави та суспільства; самореалізації усіх членів грумади, збереження здоров'я, психологічного комфорту, забезпечення доступу до якісної освіти, покращення умов життєдіяльності та життєвої реалізації. Встановлено, що поняття «об'єднаної територіальної грумади» є уточненою дефініцією «територіальної грумади» як базового рівня адміністративно-територіального устрою України, наділеного додатковими повноваженнями і владою у різних сферах життєдіяльності, в тому числі і в сфері соціального захисту населення.

2. Багатоаспектність досліджуваних явищ зумовила наявність різноманітних позицій щодо трактування сутності соціальної роботи в грумаді; виокремлення її базових характеристик. Ретроспективний і порівняльний аналіз процесу становлення соціальної роботи в грумаді за кордоном та в Україні, її нормативно-правового забезпечення, напрямів, принципів, практики, сучасних умов дав змогу висвітлити базові підходи до розуміння її як методу, форми, різновиду, рівня, сфери практичної діяльності кваліфікованого соціального працівника структурного підрозділу виконавчого органу (відділу/Центру) ТГ, що передбачає організацію і надання передбачених чинним законодавством різних видів соціальних послуг на локальному рівні (у ТГ) за місцем проживання клієнта (потенційного клієнта) через планування та реалізацію інтервенції, спроектованої на основі конкретних теорій соціальної роботи (які класифіковано у сім груп: психодинамічні, інтеракціоністські, когнітивні й біхевіористські/поведінкові теорії, теорії конфліктів, теорії систем і теорії, орієнтовані на розвиток самої грумади як макрорівня соціальної роботи), практично відображених у моделях (адміністративна, організаційного розвитку та надання інтегрованих соціальних послуг), підкріплених індивідуально-підібраними основними та додатковими методами соціальної роботи для покращення умов життєіснування і життєзабезпечення у ТГ, її розвитку.

3. З урахуванням чинного законодавства України, сутнісних ознак, особливостей соціальної роботи у ТГ, характеру та змісту професійної діяльності соціальних працівників, відповідно до реалізованих ними моделей соціальної роботи в грумаді виокремлено дві ланки фахівців з соціальної роботи (фахівців-адміністраторів і фахівців-практиків), які є працівниками відділів/Центрів надання соціальних послуг та забезпечують реалізацію державної політики у сфері соціального захисту населення на локальному рівні; спроектовано модель їх

професійної діяльності та модель їх особистості. Останні дали можливість обґрунтувати та спроектувати компетентнісну модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО до роботи у ТГ та виокремити програмні компетентності (загальні, професійно-базові та професійно-спеціальні), які мають набути здобувачі першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти у процесі їх підготовки у ЗВО зі спеціальності «Соціальна робота». Розроблені моделі лягли в основу проектування змісту підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО України до роботи у ТГ.

4. Висвітлено концепцію дослідно-експериментальної роботи, побудованої за принципами Action Research («дослідження в дії»), що охоплює дослідницький і діяльнісний компоненти, реалізація яких здійснюється протягом 6 циклічних етапів (*ідентифікація проблеми; збір та аналіз даних; інтерпретація даних; розробка плану дій; впровадження плану дій та оцінка результатів його реалізації; корекція плану дій і його повторне впровадження*).

На основі аналізу повнотекстових кандидатських і докторських дисертацій, предметом дослідження яких є професійна підготовка соціальних працівників, схарактеризовано сучасний стан підготовки цих фахівців та висвітлено сутність підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО до роботи у ТГ, яку визначено як процес, що містить підсистеми (когнітивну, діяльнісну, мотиваційно-ціннісну) і передбачає засвоєння теоретичних, практичних і науково-методичних основ професійної діяльності, розвиток спеціальних практичних умінь і навичок, формування ціннісних орієнтацій, особистісно-професійних якостей і професійної культури в умовах навчання у ЗВО через залучення у різні види діяльності (навчальну, практичну, науково-дослідну, виховну, самоосвітню) для формування готовності до професійної діяльності.

5. Здійснено структурно-компонентний аналіз готовності майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ; визначено структурні компоненти (мотиваційний, компетентнісний, особистісно-рефлексивний) готовності фахівців як інтегративної здатності особистості до організації, адміністрування та надання соціальних послуг у ТГ у конкретних умовах, що характеризується сформованістю професійних компетенцій, особистісно-професійних якостей, професійно-необхідних цінностей і спрямованістю на професійну діяльність. Уточнено критерії оцінки структурних компонентів (*мотиваційний*: професійна спрямованість, ціннісне ставлення до професійної підготовки; професійно-необхідні цінності; *компетентнісний*: сформованість теоретичних, методологічних, технологічних і методичних знань, професійних і специфічних умінь, необхідних для роботи у ТГ; професійної креативності та творчості, професійного самовираження; *особистісно-рефлексивний* – сформованість особистісно-професійних якостей, здатності до рефлексії і професійно-особистісного вдосконалення) та рівні (високий (творчий), середній (реконструктивний) і низький (базовий)) сформованості означеної готовності. Виокремлено організаційно-педагогічні умови її ефективного формування: формування позитивної навчально-професійної мотивації через залучення до

професійно-орієнтованої діяльності; імплементація інноваційних підходів в освітній процес ЗВО; моделювання професійної діяльності для спрямування процесу підготовки на майбутню професію; комплексне використання різних видів позааудиторної роботи.

б. Теоретично обґрунтовано і розроблено систему підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ (спроектовану на основі моделей професійної діяльності фахівця з соціальної роботи у ТГ та його особистості), що реалізується в усіх видах діяльності у ЗВО, охоплює сукупність взаємозв'язаних між собою блоків (*концептуально-цільового, структурно-змістового, процесуального та моніторингово-коригувального*) та передбачає застосування різноманітних форм, методів, засобів, підходів, необхідних для здійснення цілеспрямованого впливу на особистість для формування її готовності до майбутньої діяльності. Поетапно апробовано розроблену систему підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у ТГ на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти в рамках підготовки майбутніх соціальних працівників загального профілю через імплементацію авторського змістово-технологічного та навчально-методичного забезпечення і другому (магістерському) рівні вищої освіти – пілотування ОПП «Соціальне адміністрування в громаді».

Перевірка дієвості означеної системи й оцінка рівнів сформованості виокремлених структурних компонентів (мотиваційний, компетентнісний та особистісно-рефлексивний) готовності здійснювалася на основі застосування авторського діагностичного інструментарію паралельно на двох освітніх рівнях після кожного циклу імплементації розробленої системи. У результаті проведеної післяінтервенційної діагностики визначено, що рівні сформованості означеної готовності є подібними в усіх цільових групах з помітним переважанням високого (48,3 %, 64,3 %) та середнього (46,6 %, 45,9 %) у E_{1a} й E_{3a} та E_1 й E_{1a} відповідно. Якісний аналіз отриманих даних засвідчив, що у студентів цільових груп E_2 й E_{2a} значно нижчі показники, ніж у студентів E_1 та E_{1a} . Це зумовлено тим, що у структуру E_2 й E_{2a} увійшли студенти-представники ЗВО-партнерів, у яких розроблене змістово-технологічне і навчально-методичне забезпечення впроваджено частково (окремі елементи). У структуру E_1 й E_{1a} увійшли випускники ОПП бакалаврату ТНПУ ім. В. Гнатюка, де розроблене змістово-технологічне і навчально-методичне забезпечення було зреалізоване в повній мірі. Водночас, співставлення отриманих у результаті діагностики даних засвідчило переважання високого рівня сформованості означеного феномену у випускників ОПП «Соціальне адміністрування в громаді» ТНПУ ім. В. Гнатюка 2018 р. (група E_{3a}) порівнянно з 2017 р. (група E_3). Для перевірки кореляції отриманих даних застосовано критерій Пірсона, що дало змогу довести ефективність упровадження розробленої авторської системи професійної підготовки.

Результати квазіекспериментального дослідження свідчать про ефективність застосування змістово-технологічного та навчально-методичного забезпечення на освітньому рівні бакалавр та ОПП «Соціальне адміністрування в громаді» у магістратурі в рамках реалізації розробленої системи підготовки майбутніх

соціальних працівників до роботи у ТГ і доцільність її впровадження в процес підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи у ЗВО.

Проведене дослідження не вичерпує багатоаспектності означеної проблеми: отримані у результаті дослідження дані становлять основу для подальшого її вивчення в системі післядипломної освіти, підвищення кваліфікації соціальних працівників-практиків та професійного самовдосконалення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Slozanska H., Pryshlyak O. Praca socjalna w Australii. red. Nella G. Nyczkało; red. wyd. pol. Maria Kopsztejn, Danuta Szeligiewicz-Urban. Siemianowice Śląskie: Niepubliczna Placówka Kształcenia Ustawicznego. Siemianowicki Ośrodek Szkolenia, 2015. P. 81-119.

2. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія; за наук. ред. В. А. Поліщук. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. 382 с.

3. Слозанська Г. І. Етичні аспекти роботи соціального працівника в територіальній громаді. Соціальна робота з різними категоріями населення у територіальній громаді: українські реалії та міжнародний досвід: колективна монографія. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. 221 с.

4. Слозанська Г. І. Зарубіжний досвід підтримки діяльності дитячих громадських об'єднань: навчальний посібник / за ред. Г. І. Слозанської, В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. С. 33–53.

5. Слозанська Г. І. Практична підготовка студентів спеціальності «Соціальна робота»: методичний посібник; за заг ред. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. С. 33-38, 46–60.

6. Слозанська Г. І. Етика соціальної роботи: навчально-методичний посібник. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. Режим доступу : <http://http://elr.tnpu.edu.ua/login/index.php>.

Статті у міжнародних виданнях, що індексуються у Scopus

7. Horishna N., & Slozanska, H. Dual Degree Programs in Social Work: is it Possible in Ukraine? *Economics & Sociology*, 2017. 10(2), P. 165–178.

Статті у фахових вітчизняних, зарубіжних та міжнародних виданнях

8. Slozanska A., Poliszczuk W. Elementy filozofii społecznej i działalność społeczno-pedagogiczna w nauczaniu Jana Pawła II. *Semper in altum / Zawsze wzwyż* / red.: ks. Prof. Dr hab Jan Zimny, Prof. Dr hab Nella Nyczkało; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. Stalowa Wola, 2010. P. 535–546.

9. Слозанська Г. І. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників за двома спеціальностями: досвід Австралії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2011. № 23. С. 162–164.

10. Слосанська Г. І. Соціальна робота з людьми з обмеженими можливостями в Австралії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2012. № 24. С. 160–162.
11. Слосанська Г. І. Інтеграція осіб з обмеженими можливостями в систему вищої освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2013. № 26. С. 198–201.
12. Слосанська Г. І. Становлення і розвиток соціальної роботи в Австралії. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. Луганськ, 2013. № 11 (2). С. 39–44.
13. Слосанська Г. І. Соціальний супровід осіб з обмеженими можливостями в освітньому просторі вищих навчальних закладів як форма комплексної соціальної допомоги. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2013. № 29. С. 199–203.
14. Слосанська Г. І. Супервізія в соціальній роботі: основні підходи та принципи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2014. № 30. С. 155–159.
15. Слосанська Г. І. Практикоорієнтованість системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах як умова формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2014. № 32. С. 177–179.
16. Слосанська Г. І., Поліщук В. А. Інноваційні підходи до організації практичної підготовки майбутніх соціальних працівників: зарубіжний досвід. *Порівняльна професійна педагогіка: науковий журнал / голов ред. Н. М. Бідюк. К.-Хмельницький: ХНУ, 2014. № 2 (2). С. 143–150.*
17. Slosanska H., Polishchuk V. A. Innovative Approach to the Organization of Future Social Workers' Practical Training: Foreign Experience. *The central European journal of social sciences and humanity*, 2014. Available at: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.doi-10_2478_rpp-2014-0015>
18. Слосанська Г. І. Соціальна адаптація студентів вищих навчальних закладів в умовах діяльності соціально-психологічних служб. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2015. № 36. С. 161–164.
19. Слосанська Г. І., Горішна Н. М. Програми подвійних спеціальностей у сфері соціальної роботи: аналіз досвіду США та Великобританії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2016. № 38. С. 97–101.
20. Слосанська Г. І., Горішна Н. М. Діяльність фахівця із соціальної роботи з надання соціальних послуг населенню у територіальній громаді. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. К.: Університет «Україна», 2016. № 12. С. 113–119.
21. Слосанська Г. І. Взаємозв'язок професійної підготовки студентів спеціальності «соціальна робота» у ВНЗ з можливістю їхнього працевлаштування.

Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2016. № 39. С. 236–240.

22. Слозанська Г. І. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах на основі застосування контекстного підходу. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Інститут педагогіки НАПН України. Кам'янець-Подільський, 2016. № 21(2-2016). Ч.1. С. 183–188.

23. Слозанська Г. І. Організація громади як метод соціальної роботи в громаді. *Вісник Черкаського університету*. Сер.: Педагогічні науки. Черкаси, 2016. № 16. С. 130–136.

24. Слозанська Г. І. Діяльність інтегрованих соціальних служб в умовах ОТГ. *Scientific Papers: Social Work and Education*. CSI&D, 2016. Vol. 3 (1). P. 115–122.

25. Слозанська Г. І. Забезпечення доступу до соціальних послуг в умовах об'єднаних територіальних громад. *Scientific Papers: Social Work and Education*. CSI&D, 2016. Vol. 2 (2). P. 92–102.

26. Слозанська Г. І. Упровадження посади фахівця із надання соціальних послуг населенню в умовах об'єднаної територіальної громади: труднощі, що виникають. *Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка*. Старобільськ, 2017. № 1 (306). Ч.1. С. 264–276.

27. Слозанська Г. І. Категорії клієнтів фахівця із соціальної роботи в об'єднаній територіальній громаді. *Щомісячний науково-педагогічний журнал Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Молодь і ринок»*. Дрогобич, 2017. № 2 (145). С. 68–74.

28. Слозанська Г. І. Зарубіжний досвід організації процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*: наук.-метод. журнал. Київ, 2017. № (1-2). С. 138–144.

29. Слозанська Г. І. Ролі фахівця із соціальної роботи в територіальній громаді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2017. № 1 (40). С. 265–269.

30. Слозанська Г. І. Роль фахівця із соціальної роботи в процесі реалізації методу організації громад. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. К.: ПТОО НАПН України, 2017. № 12. С. 51–55.

31. Слозанська Г. І. Підготовка майбутніх соціальних працівників до застосування «casework» як методу соціальної роботи в територіальній громаді. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: зб. наук. праць: [наук. записки РДГУ]. Рівне: РДГУ, 2017. № 17 (60). С. 111–114.

32. Слозанська Г. І. Чому варто опиратися на теорії соціальної роботи при плануванні інтервенцій у практиці соціальної роботи в територіальній громаді: критичний аналіз. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки» Херсонського державного університету*. Херсон, 2017. Vol. LXXVIII (2). С. 204–210.

33. Slozanska H. Social services: are current state social agencies ready to provide them on the level of local communities in Ukraine (selective survey). *Scientific Papers: Social Work and Education*. CSI&D, 2017. Vol. 4 (2). P. 77–101.

34. Слозанська Г. І. Послуга патронату в системі захисту та підтримки сімей з дітьми в об'єднаній територіальній громаді. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Сер.: Соціальна робота. Соціальна педагогіка: зб. наук. праць. Київ, 2018. № 24 (I том). С. 214–222.

35. Слозанська Г. І. Взаємозв'язок між моделлю професійної діяльності фахівця із соціальної роботи в територіальній громаді та моделлю його професійної підготовки у ЗВО. *Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Харків, 2018. № 43. С. 365–377.

36. Слозанська Г. І. Моделювання професійної діяльності у підготовці майбутніх соціальних працівників у ЗВО до роботи у територіальній громаді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2018. № 2 (43). С. 255–260.

Опубліковані праці, що забезпечують апробацію результатів дослідження

37. Слозанська Г. І. Післядипломна освіта соціальних працівників: австралійський досвід. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери: тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 15 листопада 2012 р.)*. Хмельницький: ХІСТ, 2012. С. 214–216.

38. Слозанська Г. І. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників за двома спеціалізаціями: досвід Австралії. *Актуальні проблеми соціальної роботи: волонтерство як важливий ресурс соціальної роботи: матеріали доп. та повід. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 27 вересня 2013 р.)*. Ужгород: УНУ, 2013. С. 107–111.

39. Слозанська Г. І. Інтеграційний підхід як принцип організації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в Україні. *Інтеграційні процеси в міжнародних відносинах: історія і сучасність: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів (Миколаїв, 7 квітня 2014 р.)*. Миколаїв: Ринок, 2014. С. 268–271.

40. Слозанська Г. І. Підготовка майбутніх соціальних працівників до попередження агресивного ставлення до дітей. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 29–30 квітня 2014 р.)*. Тернопіль: Стереарт, 2014. С. 714–717.

41. Слозанська Г. І. Особливості підготовки соціальних працівників до роботи у сільській місцевості: досвід Австралії та України. *Актуальні проблеми соціальної роботи: матеріали доп. та повід. Регіон. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (Тернопіль, 20–22 травня 2014 р.)*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. С. 127–133.

42. Слозанська Г. І. Особливості реалізації академічної мобільності. *Соціальна робота та соціальна педагогіка: виклики сьогодення: матеріали доп. та повід. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (Тернопіль, 29 квітня 2015 р.)*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. С. 82–87.

43. Слозанська Г. І. Роль і місце неперервної практичної підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах. *Актуальні проблеми соціальної роботи і підготовки фахівців: сучасні тенденції: матеріали*

доп. та повід. Всеукр. наук.- практ. конф. (Ужгород, 25 вересня 2015 р.). Ужгород: УНУ, 2015. С. 96–100.

44. Слозанська Г. І. Соціальна реклама і соціальний маркетинг: основні підходи до визначення сутності понять та специфіка застосування. *Соціальна робота та соціальна педагогіка: виклики сьогодення*: зб. наук. праць за матеріалами III Всеукр. наук.- практ. конф. з міжнародною участю (Тернопіль, 28–29 жовтня 2015 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. С. 134–144.

45. Слозанська Г. І. Підготовка майбутніх соціальних працівників до участі в міжнародних проектах і програмах. *Підготовка фахівців соціономічних професій в умовах сучасного соціокультурного простору*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. викладачів, аспірантів, магістрантів та студентів (Вінниця, 20–21 квітня 2016 р.). Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. С. 192–194.

46. Слозанська Г. І. Досвід Австралії з організації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах. *Соціальна робота та соціальна педагогіка: виклики сьогодення*: зб. наук. праць за матеріалами IV Всеукр. наук.- практ. конф. з міжнародною участю (Тернопіль, 28–29 квітня 2016 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. С. 96–106.

47. Слозанська Г. І. Соціальний маркетинг у профілактиці ВІЛ-інфекції серед молоді : зарубіжний досвід. *Соціальні проблеми сучасної молоді: український та світовий досвід вирішення*: матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (Глухів, 12–13 травня 2016 р.). Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2016. С. 298–302.

48. Слозанська Г. І. Доцільність застосування моделювання професійної діяльності у підготовці майбутніх фахівців у ВНЗ. *Актуальні проблеми гуманітарних наук у дослідженні молодих учених*: матеріали V Міжнар. наук.- практ. інт.- конф. (Київ, 1 жовтня 2016 р.). Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 91-92.

49. Слозанська Г. І. Підготовка фахівців соціальної сфери до роботи у полікультурному просторі. *Рівність, лідерство, спілкування в європейських прагненнях української молоді: гендерний дискурс*: зб. матеріалів Всеукр. наук.- практ. конф. (Тернопіль, 5–7 жовтня 2016 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. С. 87–91.

50. Слозанська Г. І. Формування професійної спрямованості майбутніх соціальних працівників у процесі їх підготовки у вищих навчальних закладах. *Актуальні дослідження в соціальній сфері*: матеріали XIII Міжнар. наук.- практ. конф. (Одеса, 17 листопада 2016 р.). Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2016. С. 265–267.

51. Слозанська Г. І. Доступ до соціальних послуг в умовах децентралізації. *Соціальна робота: виклики сьогодення*: зб. наук. праць за матеріалами V Всеукр. наук.- практ. конф. (Тернопіль, 29–30 листопада 2016 р.). Тернопіль: Вектор, 2016. С. 149–157.

52. Слозанська Г. І. Система соціальних послуг в умовах децентралізації. *Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування*

демократичного суспільства: зб. тез V Всеукр. наук.- практ. конф. (Кіровоград, 2 грудня 2016 р.). Кіровоград: ПВНЗ КІДМУ КПУ, 2016. С. 290–296.

53. Слозанська Г. І. Контекстний підхід у підготовці майбутніх соціальних працівників до роботи в громаді. *Психологічна культура вчителя в контексті викликів сучасності*: зб. матеріалів Всеукр. наук. - практ. конф. з міжнародною участю (Тернопіль, 5–6 квітня 2017 р.). Тернопіль: СМП «Тайп», 2017. С. 246–248.

54. Слозанська Г. І. Нормативно-правове забезпечення роботи соціального працівника в територіальній громаді. *Наукові пошуки у III тисячолітті: соціальний, правовий, економічний та гуманітарний виміри*: зб. тез II Міжнар. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 7–8 квітня 2017 р.). Кропивницький: «КОД», 2017. С. 293–296.

55. Слозанська Г. І. Доцільність створення інтегрованих соціальних служб в умовах об'єднаної територіальної громади: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. магістрантів та аспірантів: у 3-х ч. Ч. 3 / за ред. проф. Є. І. Сокола (Харків, 18–21 квітня 2017 р.). Харків: НТУ «ХПІ», 2017. С. 252–253.

56. Слозанська Г. І. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи в об'єднаній територіальній громаді. *Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти*: зб. наук. праць за матеріалами VII Всеукр. наук.-практ. інт.- конф. (Переяслав-Хмельницький, 20–21 квітня 2017 р.). ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Київ: Міленіум, 2017. С. 40–43.

57. Слозанська Г. І. Правове забезпечення процесу надання соціальних послуг в умовах об'єднаної територіальної громади. *Обліково-аналітичне забезпечення розвитку місцевих громад*: зб. тез доп. Міжнар. наук.- практ. конф. (Сєверодонецьк, 27 квітня 2017 р.). Сєверодонецьк: ПП «Поліграф-Сервіс», 2017. С. 110–113.

58. Слозанська Г. І. Діяльність територіальних центрів соціального обслуговування: перспективи розвитку із проекцією на надання соціальних послуг у територіальних громадах. *Соціальна робота: виклики сьогодення*: зб. наук. праць за матеріалами VI Всеукр. наук.- практ. конф. (Тернопіль, 17–18 травня 2017 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2017. С. 126–132.

59. Слозанська Г. І. Social work in a community foreign experience. «Польща – Україна. Освіта та виклики сучасності». II Miedzynarodowe seminarium naukowe z cyklu (Tarnopol, 30 maja 2017 roku). Tarnopol, 2017.

60. Слозанська Г. І. Інноваційні підходи до організації професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи в громаді. *Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи*: II Міжнар. наук.- практ. конф. (Хмельницький, 26–27 жовтня 2017 р.). Хмельницький: ХНУ, 2017. С. 49–51.

61. Слозанська Г. І. Особливості підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в територіальних громадах в умовах суспільних трансформацій. *Соціальне становлення особистості в умовах суспільних трансформацій: наукові підходи та*

сучасні практики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 15 грудня 2017 р.). Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 241-243.

62. Слозанська Г. І. Послуга патронату в системі захисту та підтримки сімей з дітьми в об'єднаній територіальній громаді. *Соціальне виховання: від традиції до сучасності*: Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 29 березня 2018 р.). Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 146-149.

63. Слозанська Г. І. Самоорганізація як фактор розвитку територіальної громади. *Соціальна робота: виклики сьогодення*: зб. наук. праць за матеріалами VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 26–27 квітня 2018 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2018. С. 126–132.

64. Слозанська Г. І. Компетентнісна модель фахівця із соціальної роботи в громаді. *Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти*: зб. наук. праць за матеріалами I Всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 24 травня 2018 р.). [Електронний ресурс]. Суми: КЗ СОППО, 2018. Режим доступу: <https://sites.google.com/view/professional-education-kaf/діяльність-кафедри/всеукраїнська-конференція-2018>.

65. Слозанська Г. І. Кейс-менеджмент у роботі із соціально вразливими категоріями населення в умовах територіальної громади. *Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 15 червня 2018 р.). Маріуполь: ДонДУУ, 2018. С. 305–309.

66. Слозанська Г. І. Розвиток інформаційно-консультаційних послуг для молоді в Україні. *Національний семінар з інформування та консультування молоді* (Вінниця, 20–21 червня 2018 р.). Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018.

67. Слозанська Г. І. Соціальна робота в громаді: основні моделі її реалізації закордоном. *Актуальні проблеми сучасної соціології і соціальної роботи та професійної підготовки фахівців: антидискримінаційна теорія і практика*: матеріали доп. та повід. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 14 вересня 2018 р.). Ужгород: РІК-У, 2018. С. 100–102.

68. Слозанська Г. І. Соціальний працівник в об'єднаній територіальній громаді: ролі, які він виконує. *Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 20-річчя каф. практич. псих. (Тернопіль, 19–20 жовтня 2018 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. С. 160–162.

69. Slozanska H. I. Community social worker: model of personality. *Imperatives of civil society development in promoting national competitiveness: Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. Volume 1. December 13–14, 2018. Batumi, Georgia: Publishing House «Kalmosani», 2018, P. 249–252.*

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

70. Слозанська Г. І. Методичні рекомендації до виконання курсової роботи для студентів спеціальності «Соціальна робота» освітнього рівня «бакалавр» / уклад. Н. Горішна, В. Поліщук, Г. Слозанська. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. 20 с.

71. Слозанська Г. І. Доцільність застосування моделювання професійної діяльності у підготовці майбутніх фахівців у ВНЗ. *Гуманітарний корпус: зб. наук. статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії*. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. №7. С. 144–147.

72. Слозанська Г. І. Соціальний захист населення в умовах об'єднаної територіальної громади. *Гуманітарний корпус: зб. наук. статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії*. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. № 9. С. 205–209.

73. Слозанська Г. І. Компетентнісна модель фахівця із соціальної роботи в громаді. *Інформаційний науково-методичний журнал «Освіта Сумщини»*. Суми: КЗ СОІППО, 2018. №3 (39). С. 16–19.

АНОТАЦІЇ

Слозанська Г. І. Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка (231 – соціальна робота). – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2019.

У дисертації здійснено історико-гносеологічний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду соціальної роботи у територіальних громадах для визначення й уточнення основних понять дослідження. Висвітлено сутність і роль теорій та сучасних моделей соціальної роботи, схарактеризовано методи роботи соціального працівника у територіальній громаді. Обґрунтовано моделі професійної діяльності й особистості фахівця з соціальної роботи у громаді, змодельовано компетентнісну модель його підготовки у закладах вищої освіти. Вивчено сучасний стан підготовки майбутніх соціальних працівників у вищій школі до роботи у територіальній громаді, схарактеризовано суть такої підготовки, визначено структурні компоненти, критерії оцінки та рівні сформованості у майбутніх соціальних працівників готовності до роботи у територіальній громаді. Теоретично обґрунтовано, розроблено та апробовано систему підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи у закладах вищої освіти до професійної діяльності у територіальній громаді, представлено її змістово-технологічне та навчально-методичне забезпечення на освітніх рівнях бакалавр і магістр; визначено організаційно-педагогічні умови.

Ключові слова: територіальна громада, соціальна робота у громаді, соціальний працівник, фахівець з соціальної роботи, система підготовки, готовність до роботи у територіальній громаді.

Слозанська Г. И. Теория и практика подготовки будущих социальных работников к работе в территориальных общинах – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика (231 – социальная работа). –

Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2019.

В диссертации осуществлен историко-гносеологический анализ отечественного и зарубежного опыта социальной работы в территориальных общинах для определения и уточнения основных понятий исследования. Освещены сущность и роль теорий и современных моделей социальной работы, охарактеризованы методы работы социального работника в территориальной общине. Обоснованы модели профессиональной деятельности и личности специалиста по социальной работе в общине; смоделирована компетентностная модель его подготовки в учреждениях высшего образования. Изучено современное состояние подготовки будущих социальных работников в высшей школе к работе в территориальной общине, охарактеризована сущность такой подготовки, определены структурные компоненты, критерии и уровни сформированности у будущих социальных работников готовности к работе в территориальной общине. Теоретически обоснована, разработана и апробирована система подготовки будущих специалистов по социальной работе в учреждениях высшего образования к профессиональной деятельности в территориальной общине, представлено ее содержательно-технологическое и учебно-методическое обеспечение на образовательных уровнях бакалавр и магистр, определены организационно-педагогические условия.

Ключевые слова: территориальная община, социальная работа в общине, социальный работник, специалист по социальной работе, система подготовки, готовность к работе в территориальных общинах.

Slozanska H. I. Theory and practice of future social workers training for the work in territorial communities. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.05 – social pedagogies (231 – social work). – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2019.

The basic approaches to the problem of social work organization in the territorial communities have been analyzed. The definitions of the basic concepts of research, such as «community», «territorial community», «untied territorial community», «social work in community», «community social worker» have been discussed and clarified. The historical and epistemological analysis of the development of social work in the territorial community given in domestic and foreign literature has been presented.

Social work theories, modern perspectives, models and methods of social work in community are highlighted and classified. The peculiarities of their using with different categories of clients on the level of territorial community are described. The author's models of social work in the territorial community (administrative model of social services provision, organizational development model and the model of the integrated social services provision) have been proposed. Their essence, main characteristics and peculiarities of application, basic principles, structural elements, forms and methods, techniques and stages of their realization have been highlighted.

A model of professional activity and a model of territorial community social worker have been characterized. The main tasks, functions and roles of community social workers have been revealed; categories of clients-recipients of services have been defined. The expediency of introduction of two types of specialists at the level of territorial communities - administrators and direct providers of social services - as staff members of social agencies has been determined. The requirements to these professionals have been highlighted; the purpose, tasks of their activity, functional and role repertoire, professional duties and categories of clients have been described.

The model of professional activity and the model of territorial community social worker enable to reflect the set of requirements to the level of professional, social competence of professionals, their personal development and qualities in the process of social work program licensing in higher educational institutions; promote the proper organization of the educational process, form of students' readiness for the future professional activities. A competency model of future social workers training in higher educational institutions for the work in territorial community has been developed. It has been stated that the professional training of future social workers for the work in territorial community is part of the relevant professional training in the higher educational institutions in Ukraine; its content-technological, teaching-methodological support is determined by the specifics of social work in territorial community, the model of its organization, and the features of future professional activities. The level of the future social workers readiness for the specified type of activity has been assessed.

The system of future social workers training for the work in the territorial community designed on the basis of model of professional activity and model of territorial community social worker implemented in all types of activities in the higher educational institutions, covers a set of interconnected blocks (conceptual-target, structural-content, procedural, monitoring-corrective, productive-appraisal), involves the application of various teaching forms, methods, means, approaches. The organizational and pedagogical conditions of development of the future social workers readiness for the work in the territorial community are defined. They are the following: the development of positive vocational and professional motivation through involvement in vocational-oriented activities; implementation of innovative (context-based, research-oriented, problem-oriented and self-regulated) approaches in the educational process; modeling of professional activity for directing the process of preparation for the future profession; the complex use of various (independent, cultural leisure and volunteer) types of extra-curricular education.

The results of the quasi-experimental study indicate the effectiveness of applying of the developed system of future social workers training for the work in territorial community and the feasibility of its implementation in the pilot higher educational institutions in Ukraine.

Key words: community, territorial community, community work, social worker, model of professional activity, model of social worker personality, system of professional training, readiness to the work in territorial community.

Підписано до друку 14.05.2019 р.
Формат 60x84/16.
Папір друк. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 02/18/2-1

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.
ФОП Осадца Ю.В.